

MARİFET DENİZİNDE SUYA KANAMAYAN BALIKLAR

Aysun SUNGURHAN*

Özet

13. yüzyıl sonlarında başlayıp 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden önemli kültürel birikime sahip klasik Türk edebiyatı, insanı her yönden eğitmeye yönelik çok sayıda edebî ürünü bünyesinde barındırmaktadır. Bu nitelikteki eserlerden biri Horasan'ın Belh şehrinde 1207 yılında doğduğu tahmin edilen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin "*Mesnevî-i Ma'nevî*"sidir. Mevlevîliğin yayılmasıyla birlikte geniş bir coğrafyada etkisini gösteren, başta Türkçe olmak üzere farklı dillere manzum ve mensur çok sayıda tercüme ve şerhleri yapılan *Mesnevî-i Ma'nevî'nin* ilk 17. beytinde Mevlânâ, "*cüz mâhî*" ile bir damla suya kanıp susuzluğunu gideren balıklardan; "*mâhî*" ile denizi dahi içse asla suya kanamayan, hep susuzluk çeken balıklardan; "*bîrûzist*" ile hiç rızık olmayanlardan ve "*âb*" ile de "*feyz-i İlahî*"den söz ederken benimsemiş olduğu *vahdet-i vücûd* anlayışını, ilahî aşkı, ilahî aşk yolunda ilerleyenleri, Hz. Muhammed'i ve diğer peygamberleri, kendisini, bu aşkın azıyla yetinenleri, sahte sofuları, yüzünü sadece dünyaya dönenleri, aşktan nasibini alamayanları, bir andan ibaret olan bu dünyanın geçiciliğini, kendisini anlayan veya anlamayanları, kısacası bütün varlık âlemini metaforik anlatım tekniğiyle dile getirmektedir. Makalede *Mesnevî-i Ma'nevî'nin* ilk 17. beyti üzerine yapılan eski şerhler genel bir değerlendirmeye tâbi tutulmakta ve *Mesnevî*'yi *Mesnevî*'yle şerh etme yöntemi uygulanırken beyite bağlı kalarak "*âb* (su/deniz), *mâhî* (balık), *bîrûzist* (rızsız)" sözcüklerinin metaforik anlamları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Balık, deniz, Mevlânâ, Mesnevî-i Ma'nevî, rızık, su.

FISH THAT CANNOT QUENCH THEIR THIRST IN THE SEA OF KNOWLEDGE

Abstract

Classical Turkish literature, which began in the late 13th century and continued until the second half of the 19th century, boasts a rich cultural heritage and includes numerous literary works aimed at educating individuals in all aspects of life. Among these works is *Masnavi-yi Ma'navi* by Mawlânâ Jalal Al-Din Al-Rumî, who is estimated to have been born in 1207 in the city of Balkh in Khorasan. With the spread of the Mevlevi order, the *Masnavi-yi Ma'navi* gained influence across a vast geography, and its first 17 couplets have been translated and interpreted extensively, both in Turkish and other languages, in prose and verse forms. In these couplets, Rumi speaks metaphorically about "*juz mâhî*", fish that satisfied with a single drop of water, "*mâhî*", fish that remain perpetually thirsty even if they drink the entire sea, "*bîrûzist*", those without sustenance, and "*âb*", water/sea that implies "*feyz-i İlahî*". Through these metaphors, he expresses his understanding of *wahdat al-wujud* (the unity of being), divine love, the seekers of this love, the Prophet Muhammad, other prophets, himself, those content with a mere trace of this love, false ascetics, those fixated on the material world, and the transience of this fleeting life. He also reflects on those who understand him and those who do not, encapsulating the entirety of existence through his symbolic language. This article offers a general evaluation of earlier commentaries on the first 17 couplets of the *Masnavi-yi Ma'navi* and employs the method of interpreting the Masnavi through the Masnavi itself. Focusing on these couplets, it explores the metaphorical meanings of the terms "*âb* (water/sea), *mâhî* (fish), and *bîrûzist* (those without sustenance)".

Keywords: fish, Mawlânâ, Masnavî-i Ma'nawî, sea, sustenance, water.

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü e-posta: aysunsungurhan@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1350-4075

Gönderilme Tarihi: 3 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 25 Kasım 2024

Yayımlanma Tarihi: 17 Aralık 2024

Giriş

13. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden önemli kültürel birikime sahip olan klasik Türk edebiyatı, insanı her yönden eğitmeye yönelik çok sayıda edebî ürünü ve bu eserleri ortaya koyan şahsiyetleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu şahsiyetlerden biri Horasan'ın Belh şehrinde 1207 yılında doğduğu tahmin edilen asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî ve lakabı Celâleddîn olan "Belhî, Rûmî, Mevlânâ-yı Rûm, Mevlânâ-yı Rûmî, Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm" gibi unvanlarla anılan Mevlânâ'dır (Öngören, 2004, 29, s. 441). Yaşamı boyunca yöneticilerin aralarındaki siyasî mücadelelerden uzak duran her meslekten kişilerle nasihat çerçevesinde ilişkilerini yürütmeye çalışan varlıkta birliği arayan âlim, sûfi ve şair olan Mevlânâ'nın dinî, tasavvufî düşüncesinin temelini *Kur'ân-ı Kerîm* ve sünnet oluşturmaktadır (Öngören, 2004, 29, s. 446). Şiir, Mevlânâ için Ahmed-i Yesevî'de, Yûnus Emre'de olduğu gibi düşüncelerini anlatmaktan başka bir şey değildir. Kendisini Senâ'î ve Attâr'ın çizgisinde gören Mevlânâ'nın düşünce sistemini, tamamen veya kısmen Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye dayandıranlar olduğu gibi onun görüşlerini anlaşılır hâle getirdiğine kanaat getirenler de vardır (Ceyhan, 2004, 29, s. 326; Öngören, 2004, 29, s. 445). Bilgiye, hikmete, adalete, dürüstlüğe, sevgiye, hoşgörüye, dostluğa, kardeşliğe, gönle, erdemli insan olmaya kıymet veren Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin düşünce sistemini "*Keşşafü'l-Kur'ân, Fıkh-ı Ekber, Saykalü'l-ervâh, Hüsâmi-nâme*" gibi adlar verdiği "*Magz-ı Kur'ân*" ve "*Mesnevî*" olarak da bilinen "*Mesnevî-i Ma'nevî*"sinde açıkça görmek mümkündür (Ceyhan, 2004, 29, s. 325). Kesin olarak ne zaman yazılmaya başlandığı bilinmeyen, dinî, tasavvufî ve ahlâkî niteliklere sahip, remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılan, yaklaşık 25700 beyitten oluşan, 6 defterlik Farsça *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin kaleme alınmasında Mevlânâ'nın dostu Hüsameddîn Çelebî'nin (d. 1225-ö. 1284) etkisi büyüktür. Mevlânâ'nın ölümünden sonra başta Türkçe olmak üzere farklı dillere manzum ve mensur tercüme ve şerhleri yapılan çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan *Mesnevî-i Ma'nevî* ile ilgili çalışmalar hâlen devam etmektedir (Ceyhan, 2004, 29, s. 325-331). *Mesnevî* üzerine hazırlanmış sözlükler de bulunmaktadır (Ceyhan, 2004, 29, s. 332). *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin günümüz Türkçesine ilk çevirisi Veled Çelebi İzbudak'a aittir; daha sonra Abdülbaki Gölpınarlı da çevirerek kısmen şerh etmiş; Şefik Can *Mesnevî*'yi konularına göre tasnif ederek bir çeviri yapmıştır. Ayrıca Adnan Karaismailoğlu'nun, Mehmet Kanar'ın; Derya Örs ile Hicabi Kırlangıç'ın birlikte hazırladıkları *Mesnevî* çevirileri vardır. *Mesnevî*'nin Türkçenin dışında başka dillere çevirileri de mevcuttur. Başka dillere yapılan çevirilerden R. A. Nicholson'ın (ö. 1945) İngilizce çevirisi ve şerhi, Eva de Vitray Meyerovitch ile Cemşid Murtazavî'nin Fransızca çevirisi dikkat çekmektedir (Örs & Kırlangıç, 2015, s. 23).

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Türk edebiyatında en fazla şerhi yapılan eserlerin başında gelmektedir (Örs & Kırlangıç, 2015, s. 23). İlk *Mesnevî* şerhlerinin Anadolu sahasında XV. yüzyılda başladığı bilinmektedir (Ceyhan, 2004, 29, s. 330-331). *Mesnevî*'nin tamamına yapılan ilk şerhler, Şem'î Şem'ullâh'ın (ö. 1602-3) *Şerh-i Mesnevî*'si, İsmail Rüsûhî-i Ankaravî'nin (ö. 1631-32) *Şerh-i Mesnevî*'si, Muhammed Murâd Mollâ'nın (ö. 1848) *Hülâsatü's-Şürûh*'u, Ahmed Avni

Konuk'un (d. 1868-ö. 1938) *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Tâhirü'l-Mevlevî'nin (Tahir Olgun) (ö. 1951) *Şerh-i Mesnevî'si* ve Abdalbâkî Gölpınarlı'nın (ö. 1983) *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*'dir (Özdemir, 2016a, s. 467-471)

Mesnevî'nin bir kısmına yapılan manzum şerhler, Mu'înüddîn b. Mustafâ'nın (ö. XV. yy) *Mesnevî-i Murâdiyye'si*, Aydınlı Dede Ömer Rûşenî'nin (ö. 1486-87) *Çobân-nâme ve Ney-nâme'sidir* (Özdemir, 2016a, s. 471-473).

Mesnevî'nin ilk on sekiz beytine yapılan mensur şerhler, İsmail Rûsûhî-i Ankaravî'nin (ö. 1631-32) *Fâtihu'l-Ebyât*'ı, Ağazâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1652-1653) *Mesnevî Şerhi*, Bağdâdî Abdülazîz Âsım'ın (ö. XIX. yy) *Mesnevî Şerhi* ve Rızâeddîn Remzî'nin (ö. XX. yüzyıl başları) *Lübb-i Mesnevî'sidir* (Özdemir, 2016a, s. 473-474).

Yakın tarihte *Mesnevî'nin* on sekiz beytine yapılan şerhler de vardır. Bunlar Ahmet Ateş'in *Mesnevî'nin On Sekiz Beytinin Manası* başlıklı makalesi, Selçuk Eraydın'ın *Tasavvuf ve Tarikatlar* adlı eserinin *Bazı Tasavvufî Metinler ve Açıklamaları* başlıklı bölümü, Ahmed Hakîm'in *Râh-ı Kadîm*'i, Abdurrezzak Tek'in *Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mesnevî-i Şerîf*'i, Kudsi Erguner'in *Mevlevîlik ve Ney*'i, Kemal Sönmez'in *Açıklamaları ile Mesnevî Ummanından 18 Hakikat İncisi ve Türkçe Nazmedilmiş Seçme Beyitler*'i, Erkan Türkmen'in *Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beyti Üzerine*'sidir. Ayrıca Süleyman Uludağ ve Kaan Dilek de *Mesnevî'nin* ilk on sekiz beytini şerh edenlerdendir (Güleç, 2008, s. 230-231; Özdemir, 2016a, s. 474-475).

Mesnevî'nin bir kısmına yapılan diğer mensur şerhler, Ebussuûd b. Sa'dullâh b. Lütfullâh b. İbrahim Elhüseynî Elkayserî'nin (ö. XVI. yy.) *Mesnevî Şerhi*, Bosnalı Sûdî Efendi'nin (ö. 1595) *Mesnevî Şerhi*, Hacı İlyaszâde Ömer'in (Sivaslı) (ö. 1625) *Mesnevî Şerhi*, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin (ö. 1639) *Şerh-i Mesnevî'si*, Pîr Muhammed Efendi'nin (ö. XVII yy.) *Hazînetü'l-Ebrâr*'ı, Sarı Abdullah Efendi'nin (ö. 1661) *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si*, Dervîş Muhammed Şifâyî'nin (d. 1605-ö. 1673) *Eşşerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar*'ı, Seyyid Mehmed Ali'nin (ö. 1794-95) *Mesnevî-i Ma'nevî'si*, Tâlibî Hasan Efendi'nin (ö. 1717-8) *Yefîmü's-Şürûh*'u, İsmail Hakkı Bursevî'nin (d. 1653 - ö. 1725) *Rûhu'l-Mesnevî'si*, Âbidin Paşa'nın (d. 1843-ö. 1906) *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*'i, Kenan Rifâî'nin (ö. 1950) *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*'i, İbrahim Aczî Kendî'nin (d. 1883-ö. 1965) *Mevlânâ ve Rûh-ı Mesnevî'si*, Ziya Avşar'ın *Aşk Meclisi'si* ve H. Hüseyin Top'un *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi*'dir (Özdemir, 2016a, s. 475-483).

Mesnevî'den seçme yoluyla yapılan manzum şerhler, İbrahim Bey'in (XIV. Yüzyıl) *Divan*'ının sonunda *Mesnevî'den* seçilmiş bazı hikâyeleri, İbrahim Cevrî'nin (ö. 1654) *Hall-i Tahkîkât*'ı ve Adnî Receb Dede'nin (ö. 1683) *Nahl-i Tecellî'sidir*. *Mesnevî'den* seçme yoluyla yapılan mensur şerhler ise İsmail Rûsûhî-i Ankaravî'nin (ö. 1631-32) *Câmi'u'l-Âyât*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî ve Tuhfetu'l-Berere'si*, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin (ö. 1639) *Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî'si*, Hacı Pîrî'nin (ö. 1587/88 veya 1640) *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî'si*, Sabûhî Ahmed Dede'nin (ö. 1647) *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf*'i, Elhâc Muhammed Şükrü İbn Esseyyid Ahmed 'Atâ'nın (Dâmâd-ı Gelenbevî) (ö. XIX. yy) *Müntehabât-ı*

Mesnevî'si, Muhammed Es'ad Dede'nin (ö. 1911) *Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî'si*, Fazlullâh Rahîmî'nin (d. 1848-ö. 1924) *Gülzâr-ı Hakikat*'ı, M. Muhlis Koner'in (ö. 1957) *Mesnevî'nin Özü*, Orhan Kuntman'ın (ö. 2007) *Mevlânâ Mesnevî'si*, M. Fatih Çıtlak'ın *Mesnevî Şerhi Padişah Cariye Kıssası* ve Mehmet Demirci'nin *Mesnevî Hikâyelerinden Dersler'idir* (Özdemir, 2016a, s. 483-489).

Eski şerhlere bakıldığında *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin "Fatiha"sı gibi algılanan ilk 18 beyit üzerinde şârihlerin titizlikle durdukları; beyit beyit, kelime kelime, harf harf açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Makalenin konusu olan 17. beyite de şârihler aynı titizlikle yaklaşmışlar; beyitte geçen sözcüklerin mecazlı anlamları üzerinde durmuşlar; Allah'ın sırlarını öğrenmeye talip olanları üç taifeye ayırmışlar; "mâhî" ile ikinci taifenin; "cüz mâhî" ile birince taifenin; "bîrûzist" ile de üçüncü taifenin anlaşılması gerektiği konusunda çoğunlukla hemfikir olmuşlardır. Şarihlere göre birinci taifedekiler bir damla ile ilahî aşk sarhoşu olmakta, kendinden geçmektedir. Bu taifedekiler "ednâ-payede" kalanlardır. İkinci taifedekiler ise deryayı içseler de asla suya doyamayanlar, daima susuzluk çekenlerdir. Bu ikinci taifedekiler, gerçek âşıklardır ve birinci taifedekilere göre dereceleri daha yüksektir. Üçüncü taifedekiler ise sadece bu dünyaya yönelik isteklere sahip olanlardan ve İlahî aşk yolunu seçmeyenlerden ibarettir. Şarihlere göre "sîr", "suya kanmış"; "rûzî", "nasîb" manasındadır ve "âb"dan da kasıt "feyz-i İlahî"dir. Çünkü Allah da su gibi herkese feyiz vermekte, su bedeni nasıl temizliyorsa Allah'ın feyzi de gönülleri öyle temizlemektedir. Bu nitelikte benzer yorumları Mu'inî (Yavuz, 2007, s. 34), Hacı Pîri (Süleymaniye Ktp. Halet Efendi Numara 26, 13b), Mekkî (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası OE_Yz_0380, 8a-8b), Ağazâde Mehmed Efendi (Duru, 2003, s. 18), Derviş Muhammed Şifâyî (Özdemir, 2016b, 90), Sarı Abdullah (TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/52>, 122), Muhammed Murâd Mollâ (Öksüz, 2008, s. 113), Rızâeddîn Remzî (Demirel, 2005, s. 627), Mehmet Muhlis Koner (2005, s. 13), Kenan Rifâî (2015, s. 7) ve Bağdâdî Abdülâzîz Âsım (Özdemir, 2017, s. 380) yapmaktadır. Eski şârihlerden Şem'î Şem'ullâh'ın *Şerh-i Mesnevî*'sinde ve Ebussuûd b. Sa'dullâh b. Lütfullâh b. İbrahim Elhüseynî Elkayserî'nin *Mesnevî Şerhi*'nde 17. beyit için yaptıkları yorumlar, benzer nitelikteki diğer şerhlere örneklik teşkil etmektedir.

Şem'î Şem'ullâh: "Her ki cüz mâhî zîâbeş sîr şud. Her kim ki mâhîden gayrıdur anun âbından sîr oldı ya'nî suya kandı (*cuz* gayrı ma'nâsınadır *şud* fi'l-i mâzî ma'nâsınadır). Her ki bîrûzist rûzeş dîr şud. Her kim ki bîrûzî vü bînasîbdür anun rûzî dîr oldı tâlibân-ı esrâr-ı hakikat üç dürlü tâyifedür tâyife-i ûlâ şunlardır ki cür'adan mest ü medhûş ve bir cezbeden lâyu'kal u bîhûş olurlar bu tâyife makbûl olan tâyifeye nisbet dîn-himmatlardür zirâ ednâ-payede kalmışlardır tâyife-i sâniye şunlardır ki farzâ deryâyı nûş eylerler hergiz reyyân olmazlar belki dâyim âtşânlardür bu tâyife mahabbet-i İlahiyye sebebi ile bir hâlete vusûl bulmuşlardır ki Cemâl-i cânân-ı ezelnün müşâhedesinden gayrıya ser-furû idüp mütesellî olmazlar *mâhî* ile tâyife-i sâniyeye ve hergiz *cuz* ' mâhî ile tâyife-i ûlâya işâret eyler tâyife-i sâlise şol tâyifedür ki sülûkda ihmâl üzre olup tûl-ı emele firîfte olup 'ömr-i kalîle magrûr olurlar ve matlab-ı a'lâ vü maksad-ı aksâ olan mertebenün vusûline sa'y u kûşîş eylemezler mezkûr beytün mîsrâ'ı sâniyiyile bu tâyife-i sâliseye

işâret eyler ki tâyife-i ûlâ bundan evlâdur hâsıl-ı ma'nâ her kim ki riyâzet ü mücâhede zemânını fevt idüp gurûr üzre ola bu hâlet anun hirmânına sebep olması mukarrer idüğün iş'ardur her ki *bîrûzîst* gaflet ü gurûrdan kinâyetdür *rûzeş dîr şud* fevt-i fırsat sebep-i hirmân idüğinden kinâyetdür *sîr* bunda suya kanmış ma'nâsınadır *rûzî* nasîb ma'nâsınadır *âbdan* maksûd feyz-i İlâhîdür ki âba teşbîh olındı âb firâvân u bîpâyân olup kimseden ben' olunmadığı için nitteki hazret-i Feyyâzdur feyzi kimseden memnû' degüldür ve âb nitteki sebep-i tahâret-i bîrûnîdür feyz-i İlâhî sebep-i tahâret-i enderûnîdür. (Dağlar, 2009, s. 225-226)

Ebussuûd b. Sa'dullâh b. Lütfullâh b. İbrahim Elhüseynî Elkayserî: "Her ki cüz mâhî ziâbeş sîr şud. Her nesne ki balıkdan gayrıdur suya toyar ammâ balık bu kadar sunun içinde müstagrağ iken yine ayrılmak istemez ve toymaz. Her ki bîrûzîş rûzeş dîr şud. Her kimesnenün ki maslahatı ve kesbi olmaya gündüzi gece olur ya'nî 'ibâdet lezzetin alanlara gece ile gündüz ki yigirmi dört sa'âtdür dört sa'âtce gelmez 'ibâdeti yitişdüremez gâfil ü câhil olanların eğlencesi olduğundan bu kadar sa'ât bir yılca gelür güc ile sabâh olur güc ile ahşam olur hiç eglence bulmadığından müsâvî gıybete gider eşhâs ile anı dahı bulmasa şatranc u nerd didükleri habîsi oynar Hak tebâreke ve te'âlâ hazretinün kulları bir nefesin zâyi' eylemek istemez eger gaflet ile zâyi' eylese âh u vâh derûnından ayrılmaz." (Koçoğlu, 2014, s. 77-78).

Bazı şârihler de Allah yolundaki taifeyi üçe ayırmakla birlikte bazı farklı bilgi ve yorumlara eserlerinde yer vermişlerdir. Bunlardan O Mevlevî (1972, s. 26) "Balık suya kanmaz" demekle Mevlânâ'nın Peygamberimizin üstünlüğünü belirtmek istediğini söyleyemekte; Tâhirü'l-Mevlevî (1975, s. 71) Peygamberimizi örnek göstermekte, Mu'âz-ı Râzî ile Bâyezîd-i Bistâmî arasındaki konuyla alakalı yazışmalara değinmekte; Hüseyin Top (2011, s. 56-58) bu bilgilere ilaveten Mevlânâ'nın 'Kum bile suya doydum da ben doymadım' sözüne yer vermekte; Ankaravî Mu'âz-ı Râzî ile Bâyezîd-i Bistâmî arasındaki yazışmalardan söz ederken yorumunu ayetlerle desteklemekte ve *Fütûhât*'tan alıntılar yapmaktadır (Tanyıldız, 2010, s. 235-236). Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nde VI. Cildin sonundaki "Üç Şehzâde" kıssasının konuya açıklık getireceğini belirtmektedir (Eraydın & Tahralı, 2010, s. 86).

İsmail Hakkı Bursevî, ayet, hadis, atasözleri ve örnek hikâyelerle konuya biraz daha açıklık getirirken beytin dört unsurdan su ve havayı içerdiğini ve suyun Allah'ın isimlerinden Muhyî'ye, havanın da Hayy'a tekabül ettiğini ileri sürmekte; havanın cismin zahiri, suyun da batını anlamına geldiğini söylemekte ve cisim ile ilmin münasebetinin olmadığını belirtmektedir (Avşar, 2007, s. 70). Âbidin Paşa da İsmail Hakkı Bursevî gibi ayet, hadis, atasözleri ve örnek hikâyelerle beyti yorumlamaktadır (Karaçorlu, 2007, s. 23-25).

Sabûhî Ahmed Dede ise "evliyâyı üç kısma taksîm idüp cüz mâhî'den murâd kısm-ı sâni ve kısm-ı sâlisdür dimişler. Lâkin câyiz degüldür. Zîrâ cüz mâhî buyurmağla mâhînün gayrın ihrâc eyledi. Ya'nî evliyânun gayrın gürûh-ı evliyâdan ihrâc eyledi. Pes evliyânun gayrın getirüp gürûh-ı evliyâyâ dâhil eylemek yerinde degüldür. İmdi ol ma'nâ ki buyurmuşlar münâsib degüldür." (Algül, 2007, s. 59) diyerek velilerin bu tarz bir ayırma tabi tutulmasına karşı çıkmaktadır.

Ateş'e göre şarihler, Mevlânâ'yı değil kendi fikirlerini açıklamaya çalışmışlar, metni anlama ve izah bakımından herhangi bir yenilik katamamışlar, eski şerhleri aynen veya kısmen tekrar edip durmuşlardır (Ateş, 2010, s. 38-41). 17. beyte Ateş (2010, s. 45), "Mevânâ hayatını ve varlığını bu 'sen' dediği şey ile kaim görmekte ve ona doymasının imkânsız olduğunu anlatmaktadır. Mevlânâ kendini anlamayanlara, hâlini izah etmek istemiş fakat onlar tarafından anlaşılamayacağını görerek sözünü kesmiştir. Binaenaleyh bu kısım müritlerine, taraftarlarına veya kendini anlamak kabiliyetinden mahrum olanlara hitaben yazılmıştır. Ve burada görülen maddî eşya Mevlânâ'nın etrafında bulunan şeylerdir." diyerek farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır.

Marifet Denizinde Mevlânâ

17. beyit: Her ki cüz mâhî ziâbeş sîr şod

Her ki bîrûzist rûzeş dîr şod

"Suya kanar, balıktan gayri ne var, nasipsizin günü, uzar da uzar!" (Avşar, 2017, s. 24).

Mevlânâ'nın bizzat kaleminden çıkan ilk 18 beyit, *Mesnevî*'nin tamamının bir nevi özeti mahiyetindedir. Işık denizinin dalgasının kölesi¹ olan Mevlânâ, 17. beyitte "cüz mâhî" ile bir damla suya kanıp susuzluğunu gideren balıklardan; "mâhî" ile denizi dahi içse asla suya kanamayan, hep susuzluk çeken balıklardan; "bîrûzist" ile hiç rızık olmayanlardan ve "âb" ile de "feyz-i İlahî"den söz ederken benimsemiş olduğu vahdet-i vücûd anlayışını, ilahî aşkı, ilahî aşk yolunda ilerleyenleri, Hz. Muhammed'i ve diğer peygamberleri, kendisini, bu aşkın azıyla yetinenleri, sahte sofuları, yüzünü sadece dünyaya dönenleri, aşktan nasibini alamayanları, bir andan ibaret olan bu dünyanın geçiciliğini, kendisini anlayan veya anlamayanları, kısacası bütün varlık âlemini metaforik anlatım tekniğiyle ele almıştır. 17. beyitteki "âb (su/deniz), mâhî (balık), bîrûzist (rıziksız)" sözcüklerinin metaforik kullanımlarını anlayabilmek için *Mesnevî*'nin tamamına bakmak, *Mesnevî*'nin kendisinden, Mevlânâ'nın sözlerinden hareket etmek gereklidir. Bu bakımdan çalışmada *Mesnevî*'yi *Mesnevî*'yle şerh etme yöntemi uygulanmıştır. Makaleye Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç (2015)'in birlikte hazırladıkları *Mesnevî-i Ma'nevî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî* adlı çalışma esas alındığından yapılan beyit alıntıları yıl ve sayfa belirtilmeden defter ve beyit numaralarıyla verilmiştir.

1. Mesnevî'de Metaforik Anlatım Tekniğinin Sebepleri

Mesnevî'sinde hikâyelere aceleyle başlandığını ve aceleden kaynaklı bu hikâyelerin sonuçsuz kaldığını,² başkalarını övmekten kastının Hak ışığı Hüsâmeddin Çelebi olduğunu³ dile getiren Mevlânâ, kapalı söyleyişinin sebebini "3/2112 Hak, övülenleri uygunsuz kişilerden gizlemek için bu hikâye ve öyküleri ortaya

¹ 1/3986 Ben, ortaya böyle bir inci çıkaran o ışık denizinin dalgasının kölesiyim.

² 3/2107 Bu kitapta hikâyelere başladık, ama acele yüzünden sonuçsuz kaldı.

³ 3/2108 Ey Hak ışığı yiğit Hüsâmeddin, gökler ve unsurlar senin gibi bir şah doğurmamıştır. 2109 Sen cana ve gönle ender gelirsin. Canla gönül gelişinden mahcuptur. 2110 Geçmiş insanları epeyce övdüm. Aslında onlardan kastım sendin.

koymuştur” şeklinde açıklar. Hüsâmeddîn Çelebi'nin dolaylı yoldan övüldüğünü ancak kuşlar ve balıklar bilmektedir.⁴ Böylece Mevlânâ, Hüsâmeddîn Çelebi'yi vahdet denizinde balıklar gibi yaşayan Hak âşıkları arasına dahil eder. Mevlânâ'ya göre hileyle yalanla dolu bir kişi görünce ağzı yummalı, insan kendini küpe çevirmeli,⁵ halkın soğuk gururuna ve bencilliğine karşı bedeni örtmeli,⁶ sözünü inceltmeli, ateşi azaltmalı,⁷ küçük ve dayanıksız idrak kazanlarını kaynatmamalıdır.⁸ Çeşitli sebeplerden dolayı kimi zaman suskunlaşan kimi zaman anlamadığını düşünen Mevlânâ, duygu ve düşüncelerini, içinde bulunduğu durumu “6/4625 Bu suskunluk, tahtadan binittir. Suskunluk, deniz ehline telkindir. 4626 Seni yorgun düşüren suskunluk, öte yanın aşkını haykırmaktadır. 4627 Sen dersin ki niçin suskun acaba? O da der ki acaba kulağı nerde? 4628 Ben bağırmaktan sağır oldum, o ise habersiz. Keskin kulaklılar bu hikâyeden sağır oldu.” sözleriyle dile getirir. Ayrıca Mevlânâ, nasıl bir aşka daldığını, aşkının derecesini, kapalı söyleyişinin altında yatan anlamları, sözünün çokluğundan suskunlaştığını, tatlılığını yüz ekşisi perdesiyle gizlediğini, anlayışların ve gönüllerin yanmaması için bu aşkı tam anlatmadığını, ledün sırrından sadece birini söylediğini, “1/1757 Ben, öncekilerin de sonrakilerin de aşklarının içine daldığı bir aşka dalmışım. 1758 Ben, aşkı kısaca söyledim, [hepsini] anlatmadım. Yoksa hem anlayışlar yanar hem dil. 1759 Ben, “leb” (dudak) dersem, [maksadım] “leb-i deryâ”dır. Ben “lâ” (hayır) dersem muradım illâ (ancak/evet)’dir. 1760 Ben tatlılığımdan yüzümü ekşitip oturdum. Ben sözümün çokluğundan dolayı suskunum. 1761 Böylece tatlılığımız, yüz ekşiliği perdesi altında iki dünyadan da gizli kalsın. 1762 Bu söz her kulağa girmesin diye, yüzlerce ledün sırrından birini söylemekteyim.” şeklinde ifade eder. Denizin ırmağa sığmayacağını ve halka bundan daha fazlasını söylemenin uygun olmayacağını düşünen Mevlânâ, Hz. Muhammed'i de örnek göstererek eserinde akıllar ölçüsünde aşağıdan söylemeye çalıştığını belirtir.⁹ Tasavvufun başlangıcından itibaren Hak âşıkları, dünyevî haz ve menfaatlere yönelik yaşayanlara karşı aralarına mesafe koymayı tercih etmişlerdir (Öngören, 2011, 40, s. 121). Mevlânâ'nın da anlamamaktan kaynaklı kimi zaman halka karşı aynı tutumu sergilediği görülmektedir.

2. Vahdet Yolculuğunda Mevlânâ'nın ve Mesnevî'nin Önemi

Tasavvufun düşünce sisteminde her yolda olduğu gibi akıl sahibi bir kılavuza ihtiyaç vardır.¹⁰ Denizin yolunu bilmeyenin kılavuzluk etmesi, insanları denize/vahdete götürmesi mümkün değildir.¹¹ Kehf suresinde (Kur'ân-ı Kerîm 18/17) mürşid “doğru yolu gösteren rehber” olarak geçer. Bu doğrultuda mürşid “taliplere doğru yolu gösteren ve onları irşad eden kimse”dir (Öngören, 2010, 39, s. 50). *Mesnevî*'sinde kendisini Müslümanlar'ın denize ulaşmasını sağlayan bir köprüye, Firavun gibiler için ise ejdarhaya benzeten¹² Mevlânâ, Hz. Muhammed'in

⁴ 3/2115 Bu müphem konuyu, yani dolaylı yoldan o adı güzeli övdüğümü kuşlar balıklar bilir.

⁵ 6/2038 Hileyle, yalanla dolu bir tulum görünce, ağzını yum da kendini küpe çevir.

⁶ 6/87 Kokuyu sakla, nezle olmaktan sakın; halkın soğuk gururuna ve bencilliğine karşı bedenini ört.

⁷ 6/82 Söz, bundan sonra inceleyecek; ateşi azalt, odununu artırma da.

⁸ 6/83 Küçük kazanlar kaynasın; [çünkü] idrak kazanları küçük ve dayanıksız.

⁹ 1/3811 Halka bundan fazlasını söylemek uygun değil; deniz ırmağa sığmaz. 3812 Akıllar ölçüsünde, aşağıdan söylüyorum; ayıp değil ya, peygamberin de yaptığı budur.

¹⁰ 4/1453 Her yolda, özellikle deniz yolunda, akıl sahibi bir kılavuz gerekli.

¹¹ 3/1809 Denizin yolunu bilmeyince nasıl kılavuzluk eder de insanları denize doğru götürür?

¹² 4/1067 Müslümanlar için denize köprü olurum. Ardından da ejderha olurum Firavun'a.

“Ashabım yıldızlar gibidir” hadisini anarak amacının insanlara vahdet yolunu göstermek, kılavuzluk etmek olduğunu bildirir.¹³ Sûfilere göre Allah’tan gelen feyiz Hz. Muhammed’in aracılığıyla erenlere, erenler aracılığıyla da insanlara ulaşmaktadır (Öngören, 2010, 39, s. 52).

Mevlânâ’ya göre manevî denize, vahdete susayanların yapması gereken *Mesnevî* adasında bir ark açmak¹⁴ ve böylece her solukta bu manevî denizi görme imkânını yakalamaktır.¹⁵ Mevlânâ, bu sözleriyle manevî yolculuğa çıkanlar için eserinin yol göstericiliğine dikkat çektiği gibi muhtevası hakkında da bilgi verir. Ancak bu durum bütün ormanlar kalem, denizler mürekkep olsa da son bulması imkânsız olan *Mesnevî*’yi¹⁶ ve Mevlânâ’yı anlayanlar için geçerlidir.

3. Aşk, Deniz, Su: Allah’ın Feyzi

Su, Rezzâk-ı âlemin rezzâklığına ve vehhâblığına işarettir (Çatak, 2015, s. 38). Mevlânâ’ya göre aşk, susuzdur ve susuz olanı aramaktadır.¹⁷ Kâf suresinin 16. ayetinde “Biz insana şahdamarından daha yakınız” denilmektedir. İnsana şahdamarından daha yakın olan Allah, insanın da kendisine yakın olmasını istemektedir (Altıntaş, 1986, s. 15). Atla, eyerle denizin kıyısına kadar gidilse de denizde olabilmek için kişiye gemi yani aşk gereklidir.¹⁸ Aşk, lafa, söze sığmayan dipsiz bir yokluk denizi,¹⁹ seçkinlere özel bir gemidir.²⁰ Karadakilerin işine yaramayan bu aşk gemisi, deniz ehli için zorunludur.²¹ Kuş da balık da Allah’ın adaletine sığınıp faziletini ararken ne yazık ki insanlar bunu fark edememekte,²² suyu taşıyan testinin süsüne aşk besleyerek suyu aramamaktadırlar.²³ Niyâzî-i Mısrî (d. 1618-ö. 1694) de insanın vahdet denizinden ayrı, uzak olmadığını “Şu mâhîler gibi kendini deryadan cüdâ sanma/İhâtâ eylemiş her yana bak her sûyu tevhd et” (Tatçı & Özay, 2014, s. 60) beytiyle dile getirmektedir. Onca görünümüne rağmen hiçbir izi olmayan Allah karşısında şüpheli de muvahhit de şaşkına dönmekte;²⁴ Allah’ın bu görünümleri bazen şüpheliyi muvahhit, muvahhidi de şüpheli yapmaktadır.²⁵ Oysaki Allah’ın hikmeti her şeyi birbirine âşik etmiştir ve âlemdeki her şey de birbirini kehribar ile saman gibi çekmektedir.²⁶ Sevgilinin gönlünde âşik,

¹³ 6/2644 Dost, yürüyüşüyle yol göstericidir. O yüzden Mustafa: “Ashabım yıldızlar gibidir” demiştir.

¹⁴ 6/67 Manevî denize susadıysan, Mesnevî adasında bir ark açiver.

¹⁵ 6/68 Her solukta Mesnevî’yi sadece manevî [bir deniz] olarak görebileceğin bir ark aç.

¹⁶ 6/2248 Orman kalem, deniz mürekkep olsa, Mesnevî’nin son bulmasına imkân yoktur.

¹⁷ 5/2676 Aşk susuzdur, susuzu arar. Bununla o, geceyle gündüz gibi birbirinin ardındadır.

¹⁸ 6/4623 Atla, eyerle gidiş denize kadardır. Ondan sonra sana tahtadan binit [gerek].

¹⁹ 3/4715 Öyleyse aşk nedir? Yokluk denizidir. Aklın ayağı kırıktır orda. 5/2730 Aşk, lafa söze sığmaz; aşk, dibi bucağı görünmeyen bir denizdir.

²⁰ 4/1401 Aşk, seçkinlere özel gemiye benzer. Âfet az olur; çoğunlukla kurtuluş vardır.

²¹ 6/4624 Tahta binit (gemi) karada işe yaramaz. O, özel olarak deniz ehline kılavuzdur.

²² 2/4618 Kuş da balık da senin adaletine sığınır. Hangi şaşkın senin faziletini aramaz?

²³ 2/1018 Testinin süsüne daha ne kadar aşk besleyeceksin? Testinin süsünden geç, git suyu ara.

²⁴ 2/57 Ey onca görünümüne rağmen hiçbir izi olmayan hem şüpheli hem de muvahhit senden dolayı şaşkına döner.

²⁵ 2/58 Bu görünümler bazen şüpheliyi muvahhit kılar, bazen de muvahhidin yolunu keser.

²⁶ 3/4391 Canımızdaki bu susuzluk suyun çekişidir. Biz ona aitiz, o da bize ait.

3/4392 Hakk’ın hikmeti, kaza ve kaderde bizi birbirimize âşik etmiştir.

âşığın gönlünde ma'sûk, Azra'nın gönlünde Vâmık, Vâmık'ın gönlünde Azrâ olduğu sürece bu böyle sürüp gidecektir.²⁷ Aşk bir deniz, gökyüzünü bir köpük olarak görmeye başlayan Hak âşığı, kendisini Yusuf'un arzusuna kapılan Züleyha gibi şaşkınlık içerisinde bulacak²⁸ ve Allah'ın "Bilinmek istedim" coşkusunu hissedecektir.²⁹ Mutasavvıflara göre kâinatın yaratılışının temelinde aşk vardır ve Mevlânâ da "Bilinmek istedim" sözüyle "Ben bir gizli hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım." (Pala, 1989, 1, s. 82) kutsî hadisi hatırlatır.

Çizilmiş bir balık resmi için nasıl denizin ve toprağın farkı yoksa³⁰ kâğıda çizilen üzgün insan resmi için de keder ve neşe bir anlam ifade etmez. Gönüldeki üzüntü ve sevinç, o sevinç ve üzüntüyle kıyaslandığında resimden farksızdır. Resimdeki gülen şekil, insan bir anlam çıkarısın diye vardır.³¹ Sayar (2000, s. 12) sufinin yolculuğunda kâinatı "Dışsal bir nesne değil, Hakikat arayıcısının onunla birlikte seyahat edeceği ve arayıcının benliğiyle bütünleşeceği bir şeydir" olarak tanımlamaktadır.

Söz harften, sestem, soluktan ayrılınca tek kalmakta; onları bırakıp denize dönmekte;³² sözü söyleyen, işiten ve sözler hepsi birden can kesilmekte;³³ ekmek veren, alan, ekmek şekillerden soyutlanarak toprak olmaktadır.³⁴ Aslında bunların anlamları mertebeler hâlinde ayrılmış ve sürekli olarak durmaktadır.³⁵ Şekil toprak olsa da anlam olmaz.³⁶ Bazen şekilden uzaklaşarak bazen de şekle bürünerek ruh dünyasında hepsi birden bekler.³⁷ Allah'ın emriyle şekillere "bürün" emri gelince şekle bürünürler veya soyutlanırlar.³⁸ Allah suyun testiye girmesini isterse canlara "binin"; canları yücelere çağırarak isterse de nakiplerden "inin" emri gelir.³⁹ Her şey Allah'ın bir "ol" demesiyle gerçekleşir. Sufi, içinde bulunduğu psikolojiyle

3/4393 Ezelî hükümle dünyadaki tüm nesnelere çift çifttir ve her nesne kendi eşine âşıktır.

3/4394 Âlemdeki her nesne, tıpkı kehribarla saman gibi kendi eşini ister.

²⁷ 5/2680 Sevgilinin gönlündeki her şey âşıktır; Azrâ'nın gönlünde daima Vâmık vardır. 2681 Âşığın gönlünde sevgiliden başka bir şey yoktur. Aralarında ayrılık gayrılık yoktur.

²⁸ 5/3852 Aşk bir denizdir, gökyüzü, onun üstünde bir köpük; Yusuf'un arzusuna kapılan Züleyha gibi [insanı şaşkırtır].

²⁹ 6/697 Deniz coşup güreledi mi, güreliyi köpüğe döner; "Bilinmek istedim" coşkusu kesilir.

³⁰ 1/2765 Balık resmi için ister deniz [olsun] ister toprak; Hintlinin rengi için ister sabun ister kara boya [ne çıkar?]

³¹ 1/2766 Kâğıt üstüne üzgün bir [insan] resmi çizsen, onun kederden, neşeden haberi olmaz. 2767 Yüzü üzgündür, ama kendisi o [üzüntüden] uzaktır; yüzü güler ama kendisinde o [gülüşten bir] belirti yoktur. 2768 Gönülde bir hazdan ibaret olan şu üzüntü ve sevinç, o sevincin ve üzüntünün yanında resimden başka bir şey değildir. 2769 Resimdeki gülen şekil, şekilden anlam ortaya çıksın diye, senin içindir.

³² 6/71 [Söz] harften, sestem ve soluktan [ayrılıp] tek kalınca, onların hepsini bırakır da denize döner.

³³ 6/72 [O zaman] söz söyleyen de söz işiten de sözler de her üçü birden sonunda can kesilir.

³⁴ 6/73 Ekmek veren de ekmek alan da tertemiz ekmek de şekillerden arınarak toprak olur.

³⁵ 6/74 Ama anlamları üç makamda, mertebeler halinde hem ayrılmış, hem de sürekli olarak durur.

³⁶ 6/75 Şekil toprak olur, ama anlam olmaz. Kim oldu derse ona: "Hayır, olmadı" de.

³⁷ 6/76 Bazen şekilden kaçarak, bazen [şekle] bürünerek ruh dünyasında üçü de beklerler.

³⁸ 6/77 Şekillere "bürün" diye emir gelir, bürünürler; sonra yine onun emriyle soyutlanırlar.

³⁹ 6/80 Padişah, suyun testiye girmesini isteyince can ordusuna "binin" der. 81 Yine canları yücelere çağırır mı nakiplerden "inin" diye nida gelir.

kozmojoloji arasında kurduğu bağ sayesinde insanın var oluşunun kozmik boyutlarını anlar (Sayar, 2000, s. 13).

İnsan bu dünyada Allah'ın kudreti, kuvveti, rahmeti vb. sıfatlarının görüntüleriyle kuşatılmıştır (Altıntaş, 1986, s. 18). İnsanoğlu, sığınağı olmayan, yedi denizi bir anda saman çöpü gibi alıp götürebilecek uçsuz bucaksız derin denize benzeyen Allah'ın, Ceyhun veya sıradan bir ırmak olmadığını farkına varmalıdır.⁴⁰ Binlerce canlı denizden su içmekte, bulutlar bu suyu alıp götürmekte, yine deniz bunu telafi etmektedir.⁴¹ Avşar'a (2011, s. 117) göre mana denizi Muhyî'dir ve "Karadaki hayat, Hayy isminin tezahürüdür. Sudaki ise Hayy'ı da içeren Muhyî isminin tezahürü. Dolayısıyla Muhyîlikte hem karadaki Haylık hem de sudaki İhyalık vardır. O yüzden Muhyî ismi, Hayy isminden daha umumi bir çerçeve çizer."

4. Balıklar: İnsanlar

Mevlânâ, birinci defterin "Bu ayrılıkların yolun hakikatinde değil gidiş tarzında olduğunun anlatılması" bölümünün 505. beytinde "balık da kimdir, deniz de nedir"⁴² sorularını doğrudan yönelterek ve dördüncü defterde yer alan "Göl ve balıkçılar ile biri akıllı, biri yarım akıllı ve biri de hiç bir şeye akli ermeyen aptal ve mağrur üç balığın hikâyesi ve her üçünün sonu" başlıklı hikâyede metaforik anlatım tekniğiyle 17. beyitte söz konusu edilen üç insan grubunu ele alır⁴³ ve "balık-deniz" kavramlarına açıklık getirmeye çalışır. Mevlânâ'ya göre balıkların kurulukla savaşı vardır.⁴⁴ İnsanlar, varlık âlemindeki binlerce balık ve denizin Allah'ın ikram ve cömertliği karşısında secdeye vardığını⁴⁵ anlayamamaktadır. Balık nasıl sudan ayrı kalmaya sabredemezse⁴⁶ yaratmanın özü de yaratıcıdan kopamamakta ve var olan varlıktan başka yerde olamamaktadır.⁴⁷ İnsanın suya olan ihtiyacı kuru ottan, balıktan daha az değildir.⁴⁸ Allah, insanoğlu farkına varsın diye

⁴⁰ 4/1399 Yüzücülüğü bırak, kibir ve düşmanlığı terk et. Ceyhun değil, ırmak değil bu, denizdir. 4/1400 Derin ve sığınağı olmayan bir denizdir bu. Yedi denizi birden saman çöpü gibi kapıp götürür.

⁴¹ 3/2105 Yüz binlerce canlı [denizden su] içer, dışardan da bulutlar [suyu] alıp götürür. 2106 Deniz yine bunu telafi eder. Peki nerden? Doğruluk sahipleri bilir [nerden olduğunu].

⁴² 1/505 Şu örnekteki balık da kimdir, deniz de nedir ki yüce ve ulu padişah ona benzesin.

⁴³ 4/2196 Ey inatçı, işte içinde üç büyük balık bulunan gölün hikâyesi.

2200 Akıllı balık yola koyuldu. Göze alınmaz güç bir yola koyuldu.

2235 Sonra avcılar ağ getirince yarım akıllı bu durumdan umutsuzluğa düştü.

2272 Gizlice yuvarlanarak suya girdi. Geriye o aptal [balık] kalmıştı ve çırpınıp durmaktaydı.

2273 O saf, kendi çabasıyla paçasını kurtarmak için sağa sola sıçrayıp duruyordu.

2274 Ağ atırlar, ağın içinde kaldı. Aptallık onu bu ateşe düşürdü.

2281 Akıl ona diyordu, aptallık seninledir. Aptallık varken akıl yenilgiye uğrar.

2282 Verdiği sözde akıl durur ancak. Senin aklın yok ki. Hadi ordan, ederin ancak eşek kadar.

⁴⁴ 1/504 Karada da binlerce renk vardır, ama balıkların da kurulukla savaşı vardır. 505 Şu örnekteki balık da kimdir, deniz de nedir ki yüce ve ulu padişah ona benzesin.

⁴⁵ 1/506 Varlık [âlemindeki] yüz binlerce deniz ve balık, o ikram ve cömertlik önünde secdeye varırlar.

⁴⁶ 1/1109 Ben güneşten ayrı kalmaya sabrederim ya da balık sudan ayrı kalmaya sabreder, dersem bana inanma.

⁴⁷ 2/1111 Yaratmanın özü, yaratıcının kendisinden nasıl kopar? Var olan, varlıktan başka yerde nasıl otlanır?

⁴⁸ 3/3210 Senin suya ihtiyacın kuru otunkinden az değil. Sen ki suyu alıp bitkilere akıtırsın...

ruhu, bedene gizlice koymuştur.⁴⁹ Ancak insanın küpün suyu ile ırmağın suyunun birleşik olduğundan haberi bile yoktur. Bu durum Allah'ı incitmeden başka bir şey değildir.⁵⁰ Allah'ın kime ne zaman yücelik nuru vereceği kime vehim ve hayallerle dolu bir hayat vereceği de bilinmez.⁵¹ Bu yüzden her şeyin farkında olan Hak âşığı, yapraklardan gizlenen dalı, çiçeklerden görünmez olan ovayı, köşkü;⁵² kesretin altında gizlenmiş vahdeti, yoklukta varlığı görür.⁵³ Üstelik insan-ı kâmil, başkasının aynada açıkça gördüğünün daha fazlasını kerpiçte görür.⁵⁴ Yaşarken gönlü uyuyanlar, dünyaya dönük yaşayanlar ise gerçekleri bir türlü göremezler.⁵⁵

Nuh peygamber “2/1339 Balıklarız biz, sense hayat denizi. Ey sıfatları güzel (Rabb'im), lütfunla yaşarız.”⁵⁶ demiştir. İnsanların dünyanın deniz, bedeninin balık, ruhun da sabah ışığından yoksun Yunus'tan farksız olduğunu anlamaları gerekmektedir.⁵⁷ Nasıl Yunus Peygamber, tesbih ederek ve yüzerek balığın ruhunu hazmetmesini önleyip balıktan kurtulduysa⁵⁸ insan da balığa benzeyen bedene dönük yaşamayı bırakarak ruhunu kurtuluşa ulaştırmalıdır. Allah kullarını sıkıntıya sokmak için değil sevgisine yüzlerce tanık göstermek için yapmaktadır.⁵⁹ Bu denizde çok sayıda can balıkları vardır ve bu fark edilmiyorsa da körlüktendir.⁶⁰ Görebilmek için gözü açmak, sabrederek tesbih etmek gereklidir.⁶¹ Ancak dünyada bunu duyup anlayabilecek bir kulak dahi yoktur.⁶²

4.1. Suya Doyamayan Balıklar: Hak Âşıkları

İlahî aşk ile dolup taşan, rahmet denizine dalan Mevlânâ, Allah'ın kendisini hangi hünerle doldurup göndereceğini bilememektedir.⁶³ Mevlânâ'nın gözünde solup gitmiş balık bile mucize denizine düştüğünde kervanın yolunu bulabililiyorsa,⁶⁴ kızarmış balık Hızır'ın elinde dirilip denizde karar kılabilirdiye ümitsizliğe kapılmaya da gerek yoktur.⁶⁵ Marcel “Umut, Allah ile kul arasında önemli bir bağıdır ve insanın yola koyulma sebebidir” (Bayraktar, 2008, s. 101) der.

⁴⁹ 1/2519 Allah, onu incitsinler de imtihanı görsünler diye, [ruhu] bir bedenle gizlice birleştirdi.

⁵⁰ 1/2520 Bunu incitmenin, onu incitmek olduğundan; bu küpün suyunun ırmağın suyuyla birleşik olduğundan haberleri bile yok.

⁵¹ 6/2323 Birisini yücelik nuruyla doldurur; ötekini vehimler ve hayallerle.

⁵² 1/1898 Yaprakların sıklığından dal gizlenmiş; çiçeklerin çokluğundan ova ve köşk görünmez olmuş.

⁵³ 3/3746 Akıllı kişi üzüm bakıp şarabı görür. Âşıkta yoklukta varlığı görür.

⁵⁴ 2/167 Pir, senin aynada açıkça gördüğünün daha fazlasını kerpiçte görür.

⁵⁵ 3/1220 Gözleri açıkken gönlü uyuyan niceleri var. Suyla toprak (dünya) ehli zaten neyi görecektir?

⁵⁶ 3/1339 Balıklarız biz, sense hayat denizi. Ey sıfatları güzel [Rabbim], lütfunla yaşarız.

⁵⁷ 1/3122 Bu dünya denizdir, bedense balık. Ruh ise sabah ışığından yoksun Yunus'tur.

⁵⁸ 1/3123 Tesbih ederse balıktan kurtulur. Yoksa onda hazmedilip yok olur.

⁵⁹ 4/1246 Sevgilisini minnete sokmak için değil, aksine sevgisinin doğruluğuna yüzlerce tanık göstermek için yapıyordu bunu.

⁶⁰ 2/3124 Bu denizde can balıkları çoktur. Sen görmüyorsun şaşsal, çünkü körsün.

⁶¹ 2/3126 [92a] Balıkları görmesen de, kulağın sonunda duydu tesbihlerini. 3127 Sabretmek, senin tesbihlerine candır. Sabret; işte gerçek tesbih budur. 3128 O dereceye erişemez hiçbir tesbih. Sabret, “Sabır, genişliğin anahtarıdır.”

⁶² 1/515 Bu coşkuya can da dayanmaz gönül de. Kime ne diyeyim. Dünyada bir kulak bile yok.

⁶³ 6/2322 Rabbim beni rahmet denizine daldırır; hangi hünerle doldurup gönderecek bakalım?

⁶⁴ 6/1066 Solup gitmiş balık denize düştü; kaybolmuş kervan yolunu buldu.

⁶⁵ 6/2641 Kızarmış balık bile, Hızır'ın dokunuşuyla dirildi de denizde karar kıldı.

Mevlânâ'ya göre de akıllı olana bir işaret yeter ama gerçek Hak âşığının susuzluğu bir işaretle geçmez.⁶⁶ *Mesnevî*'sinde "3/3876 Ben susuzluk hastasıyım, suyun beni öldüreceğini bilsem bile su beni çeker. 3878 Elim ve karnım şişse de suya olan aşkım azalmayacaktır. 3879 Karnımın şişliğini sorduklarında diyorum ki keşke içimde deniz aksaydı." diyen Mevânâ, kendisini "susuzluk hastasına" benzetirken canlardaki bu susuzluk hissini suyun çekişinden, Allah'tan kaynaklı olduğunu "Biz ona aitiz, o da bize ait."⁶⁷ sözleriyle dile getirir ve vahdet deniziyle bütünleşme arzusunu "2/1348 Benim gibi yüzlercesi denize dayanamaz ama ben yine de denizde boğulmak için sabırsızlanıyorum." şeklinde ifade eder.⁶⁸

Mesnevî'de, Allah'a duyulan vuslat hasreti ırmağın kıyısında yüksek bir duvar üstünde susuzluk çekerek duran bir adam hikâyesiyle de anlatılır. Bu duvar o kişinin ırmağa ulaşmasını engellemektedir. Susuz kişi tıpkı balık gibi su için çırpınırken⁶⁹ duvardan koparıp suya attığı kerpiçin çıkardığı ses ile kendisinden geçmekte,⁷⁰ suyun sesi ona müzik gibi gelmektedir. Susuzlukla sınıanan, su sesinin verdiği zevk ile eylemine devam ederken aslında su ona kerpiç atmanın hiçbir faydası olmadığını söylemektedir.⁷¹ Oysa suyun sesi ölüleri diriltecek İsrail'in surunun sesi gibi algılanmalıdır.⁷² Bu ses doğaya güzellik katan bahar günlerindeki gök gürültüsünden farksızdır.⁷³ Susuz kişi attığı kerpiçlerle duvarı alçalttığı farkında bile değildir.⁷⁴ Duvarın alçalması suya, suyun temsil ettiği vahdete yaklaşmak, duvardan kerpiçin koparılması da vahdete kavuşmaya çaredir.⁷⁵ Kerpiç koparmak aynı zamanda secde anlamına da gelir.⁷⁶ Bu yüzden suya ulaşmayı engelleyen duvarları kaldırmalı, susuz kalan balık gibi boşuna çırpınmamalıdır. Şebüsterî "Dünya ile buluşmak, ayrılığın ta kendisidir. Öbür âlem ise şüphe yok, Tanrı'dandır, bâkidir." (Gölpınarlı, 1993, s. 56) ve Niyâzî-i Mısrî "Vahdet ilinde seninle yâr idim n'oldu bana/Kesret içre bend-i ağıâr olmuşum yâ Rab meded" (Tatçı & Özay, 2014, s. 86) der. Sevgiliden ayrı düşen âşığa nasıl bir an bir yıl gibi

⁶⁶ 4/1247 Akıllıya bir işaret yeter yetmesine ama âşıkların susuzluğu [bir işaretle] geçip gider mi hiç?

⁶⁷ 3/4391 Canımızdaki bu susuzluk suyun çekişidir. Biz ona aitiz, o da bize ait.

⁶⁸ 2/1348 Benim gibi yüzlercesi denize dayanamaz, ama ben yine de denizde boğulmak için sabırsızlanıyorum.

⁶⁹ 1/1188 İrmağın kıyısında yüksek bir duvar vardı, duvarın üstündeysen dertli bir susuz. 1189 Bu duvar onun suya ulaşmasına engeldi. O, tıpkı balık gibi su için çırpınıyordu.

⁷⁰ 1/1190 O, birdenbire suya bir kerpiç attı. Suyun sesi kulağına bir sesleniş gibi geldi. 1191 Tatlı yârın seslenişini andıran su sesi, onu bir şarap gibi sarhoş etti.

⁷¹ 1/1192 Susuzlukla sınıanan adam, su sesinin verdiği zevkle duvardan kerpiç koparıp atmaya sürdürdü. 1193 Su aslında ona, bana kerpiç atmanın ne faydası var diye sesleniyordu. 1194 Susuz adam dedi, bundan bana iki fayda var ve bu nedenle bu işten vazgeçecek değilim. 1195 Birinci fayda, suyun sesini dinlemektir. Çünkü bu, susuzlar için müzik gibidir.

⁷² 1/1196 Onun sesi, İsrail'in sesine benzer. Bununla ölüler dirilir.

⁷³ 1/1197 Ya da onun sesi, bahar günlerinde bahçeye birçok güzellikler katan gök gürültüsü gibidir.

⁷⁴ 1/1202 İkinci faydası ise şudur: Bu duvardan her kerpiç kopardığımda akarsuya doğru biraz daha yaklaşmış oluyorum. 1203 Yüksek duvardan kerpiç azaldıkça duvar biraz daha alçalır.

⁷⁵ 1/1204 Duvarın alçalması yakınlaşmak, duvardan kerpiç koparılması da kavuşmaya çare demektir.

⁷⁶ 1/1205 Kerpiç koparmak secde demektir. "Secde et ve yaklaş73" denildiği üzere, secde yakınlaşma sebebidir.

gelirse Hak âşığı için de durum aynıdır.⁷⁷ Yûnus Emre (d. 1240/41-ö. 1320/21) de bu ayrılığın Hak âşığının bağırmı yaraladığını “Fîrâkın bağırmı dağlar ne bilsin kadrini sağlar/Seni görmeyeli dostum bu gözüm kanlı yaş ağlar” (Tatçı, 1991, s. 73) diyerek ifade eder.

Yaşarken feyze mazhar olan gerçek sûfilerde balığın denizde seyri gibi bir arzu vardır ve onlar bu ilahî aşk suyunu içtikçe daha da susarlar. Allah’a yaklaştıkça daha çok ayrılığın acısını, aslî vatanın, bezm-i elestin özlemine çekerler (Avşar, 2011, s. 118). Bu yüzden balığa benzeyen Hak âşığının bir işaretle temiz suya kanması, doyması mümkün değildir.⁷⁸ Her şeyin farkına varan akıllı balığa benzeyen Hak âşığı zor bir yola koyulur,⁷⁹ denizin yolunu tutar,⁸⁰ çok sıkıntı çeker ama sonunda güven ve afiyete ulaşır, uçsuz bucaksız derin denize kendini atar.⁸¹ Marcel’e göre “Yolcu olmaklık durumu onun varoluşudur. Ve onun kendi varoluşuna, yoluna karşı umudu, güveni ve aşkı vardır... İnsanın Sen’e, bütün diğer bağlanmalardan kurtulduğunda bağlanabilecek olmasıdır. Bu yalnız Sen’e bağlanma hâli, bir bilinçlilik hâlidir.” (Bayraktar, 2008, s. 104). Bunun bilincinde olan Hak âşığı diğer bağlanmaları terk ederek vahdet yolculuğuna gönüllü bir şekilde çıkar.

İnsan-ı kâmil mertebesine ulaşan Allah’a ait olur ve denizi gören bir balığa dönüşür,⁸² karada yaşayamaz olur.⁸³ Bu yüzden onda denizin bulunmasına şaşılmaz.⁸⁴ Çünkü okyanusa karışan bir damla, damlalık vasfını yitirmiş gibi görünse de aslında okyanusun kalıcılığını kazanmış demektir (Sayar, 2000, s. 19). Elest denizine kavuşan denizleşince her türlü değişimden de kurtulur.⁸⁵ Herkes bir yöne yönelirken onlar yönlerini yönüzlüğe çevirerek⁸⁶ denizde balıklar gibi yüzen nuranilerden olurlar⁸⁷ ve denize dalan âşık için karanın artık bir önemi yoktur.⁸⁸ Vahdet denizine dalış kurtuluşu olmayan bir dalıştır ve hatta denizden başka kimsenin tanımayacağı bir dalıştır.⁸⁹ Denize dalan için denizin altı da üstü de birdir.⁹⁰ Gerçek Hak âşığı, Hz. Muhammed’in dediği gibi “Ölmeden önce ölünüz”

⁷⁷ 5/2675 Ayrılığın bir anı bile âşığa yıl gibi gelir; bir yıllık sürekli kavuşma onun gözünde hayal gibidir.

⁷⁸ 4/1248 [Âşık] bıkıp usanmadan sözünü tekrar eder. Balık bir işaretle tertemiz suya kanar mı?

⁷⁹ 3/2200 Akıllı balık yola koyuldu. Göze alınamaz güç bir yola koyuldu.

⁸⁰ 3/2232 Gitti o balık, denizin yolunu tuttu. Uzun ve uçsuz bucaksız bir yola koyuldu.

⁸¹ 3/2233 Çok sıkıntı çekti ve sonunda güven ve afiyete erdi.

2234 Ucu bucağı olmayan derin denize attı kendini.

⁸² 1/3121 Allah’ı gören Allah’a ait olur. O denizi gören de artık o balıktır.

⁸³ 4/1135 Ne bir evim var benim ne oturup kalktığım kimsen. Balık karada yurt tutar mı hiç?

⁸⁴ 6/818 Denizin ihsanı bizim küpümüzden olduktan sonra, bir balıkta denizin bulunmasına şaşılır mı?

⁸⁵ 4/3419 “Elest” denizine kavuşsun böylece. Her türlü değişimden kurtulur, denizleşince.

⁸⁶ 5/350 Herkes yüzünü bir yöne tutmuştur. O azizlerse, yüzlerini yönüzlüğe çevirmişlerdir.

⁸⁷ 2/930 İşte o nur hakkı için ve o denizde balıklar gibi yüzen nuraniler hakkı için...

⁸⁸ 5/2672 “Az ziyaret et” sözü âşıklara göre değil, çünkü sadıkların canı pek susuzdur.

⁸⁹ 1/2213 Kurtuluşu olmayan bir dalış ama; ya da denizden başka kimsenin onu tanıyamayacağı [bir dalış].

⁹⁰ 1/1746 [Allah’a dalan için] denizin altı mı daha güzeldir yoksa üstü mü? Onun oku mu daha gönül çekicidir yoksa kalkanı mı? 1747 Ey gönül! Neşeyi belâdan ayırt edersen vesvese tarafından parçalanmış olursun.

hadisini kendine esas alır. Bu ölüm, gönlü Allah'a vermekten geçer, gönül vermedikçe gönül bulmak mümkün değildir.⁹¹ Sevgili uğruna âşığın ölmesi bundan dolaydır.⁹² Deniz suyu, ölüyü başının üstünde taşıırken, dirinin denizden nasıl kurtulacağı bilinmez.⁹³ Gerçek Hak âşığı, kendisini aşk ateşiyle yanan, inleyen bir hastaya dönüştürür, gam çeker, tanınmayacak hâle gelir.⁹⁴ Yûnus Emre'nin de "Âşık nice harâb ise velâyeti arta durur/Onun için ki daima virândadır genc-i nihân" (Tatçı, 1991, s. 186) dediği gibi hazine viran oluşta gizlidir. Bu yüzden bu viran oluşa Hak âşığı asla üzülmez. Bu yıkılışın altında, Allah'ın hazinesi gizlidir.⁹⁵ Allah'a dalan daha çok dalmak, altüst olmak ister.⁹⁶

Mevlânâ'ya göre "Az ziyaret et" sözü deniz olmadan yaşayamayan balıklar için geçerli değildir.⁹⁷ Hz. Muhammed'in "2/3531 Peygamber der: Gözüm uyur ama Rabbin huzurunda kalbim uyumaz." hadisini anan Mevlânâ "2/3532 Senin gözün uyanık, kalbin uykuda. Benim gözüm uyurken kalbim keşifte. 3533 Kalbimin de beş ayrı duyusu var. Kalbin duyularına iki âlem görünür." diyerek gerçek Hak âşığının hâlini tarif eder.

4.2. Bir Damla Suya Doyan Balıklar: Sahte Şeyhler, Dervişler, Ham Sofular

Denize ulaşım da bir parçacık su içmeyi veya bir testi su almayı yeterli bulanlar yanılmaktadırlar (Gölpınarlı, 2014, s. 7). Mevlânâ'ya göre kılavuzdan uzak düşerek Allah'a yakınlaşma fırsatını kaçırdığını fark eden kişi, hayıflanarak⁹⁸ kendi başının çaresine bakmaya çalışırken bazı hilelere başvurabilir.⁹⁹ Bunlar "yarım akıllı balıklar" gibidirler ve bunların işleri çok zordur. Ancak bu "yarım akıllı balık", bel büken güçlüklerden kurtulursa artık göle değil de denizden başka bir yerde yurt edinmemeye karar verirse sonsuza kadar güven ve sağlık içinde yaşayabilir.¹⁰⁰

⁹¹ 1/1751 Ey [dost]! Âşıkların hayatı ölümdedir. Gönlünü kaptırmadıkça gönül bulamazsın.

⁹² 4/1253 O âşık sevgilisine: "Söyle, dedi, o asıl nedir?" [Sevgilisi]: Onun temeli ölmektir, yok olmaktır, dedi. 1254 Sen hepsini yaptın, ama ölmedin, dirisin. Haydi, canıyla oynayan bir âşıkdan öl, dedi.

⁹³ 1/2842 Deniz suyu, ölüyü başının üstüne koyup [taşır, ama], diri olan denizden nasıl kurtulur?

⁹⁴ 1/1546 Kendini yanıp yakılan inleyen bir hastaya döndür de seni tanınmaktan çıkarsınlar.

⁹⁵ 1/1744 Bu viran oluşa ben ne diye üzüleyim ki? Viranenin altında sultanın hazinesi vardır.

⁹⁶ 1/1745 Allah'a dalan daha çok dalmak, can denizinin dalgası gibi altüst olmak ister.

⁹⁷ 5/2672 "Az ziyaret et" sözü âşıklara göre değil, çünkü sadıkların canı pek susuzdur.

⁹⁸ 3/2261 O denizin yolunu tutup tasadan kurtuldu. Ben böyle güzel arkadaşı yitirdim. 2235 Sonra avcılar ağ getirince yarım akıllı bu durumdan umutsuzluğa düştü. 2236 Ah, dedi, ben fırsatı heba ettim. Ne diye o kılavuza yoldaş olmadım? 2237 Ansızın gitti gitmesine ama gittiğinde hemen peşine takılmalıydım. 2238 Geçmişe hayıflanmak hatadır. Giden gelmez geri, onu anmak boşunadır.

⁹⁹ 3/2260 Öteki balık, bela gelip çattığı sırada akıllının gölgesinden ayrı kalınca şöyle dedi: 2262 Fakat bunu düşünmeyip şimdi kendi başının çaresine bakayım ve ölmüş gibi yapayım. 2263 Karnımı üste, sırtımı aşağı vereyim de öylece suyun yüzünde gideyim. 2264 İnsan gibi yüzerek değil, bir çöp gidiyormuş gibi gideyim suda.

¹⁰⁰ 3/2279 Bir göle yerleşmem. Denizden başkasını yurt edinmem kendime. 2280 Uçsuz bucaksız suyu bulup güvene ererim. Sonsuza dek güven ve sağlık içinde yaşarım.

Mevlânâ için kurnazlık, denizlerde yüzücülük yapmak gibidir. Bunların çok azı kurtulabilmekte, sonunda da boğulmaktadır.¹⁰¹ İnsanın yapması gereken bir zan olan kurnazlıktan kutulmak, yüzücülüğü, kibir ve düşmanlığı bırakıp bakış hayranlığına yönelmektir.¹⁰² Mevlânâ, “2/3587 Balığın işi suda sürekli kalmaktır; yılan onunla yoldaşlık edemez. 3588 Fakat denizde balıklık eden sayısız becerikli yılanlar da vardır.” diyerek halkı sahte şeyhlere, dervişlere, ham sofulara karşı da uyarır. Bu kişiler baştan çıkartıcı tavırlar sergileseler de mizaçları denizde yaşamaya uygun olmadığı için rahatsızlık duyarlar ve sonunda kendilerini ele verirler.¹⁰³

4.3. Rıziksız Olan Balıklar: Dünyaya Dönük Yaşayanlar

Mevlânâ için âlem araz, gönül cevherdir.¹⁰⁴ Bu gönül cevheri misk ceylanına, dünya da misk kokusuna benzer. Ancak misk kokusu kalıcı değildir, sadece bir arazdır. Misk kokusunu duyup aramalı ama onu yeterli bulmamalıdır. Eğer yeterli bulunursa bu iyi bir durum değildir. Çünkü o kalıcı değil, geçicidir. Koku miskin sıfatıdır (Gölpınarlı, 2014, s. 49). Dünyada insanın başına ne geliyorsa dünyaya yönelik arzu ve isteklerden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁵ Dünya kahr yurdudur ve dünyayı seçen kahr görür.¹⁰⁶ Akıl, insana kılavuz olduğunda, galip duyular kişiye mahkûm olur.¹⁰⁷ İnsan, bulunduğu zamanı, yaşadığı vaktin gerçekliğini anlamak, zevkine varmak istiyorsa sahip olduğu her şeyi ateşe atmalı, maddenin köleliğinden kurtulmalıdır. Bunları yapamıyorsa da o zaman âşıkların arasında yerinin olmadığını bilmelidir (Can, 1991, Rubai, 1125). Mevlânâ “2/1693 Uzak sulardaki nice balık, boğaz hırsı yüzünden oltaya tutulur.” derken insanın dünyaya meylini, nefesine yenik düştüğünü anlatmak ister. Mutasavvıflara göre nefsin arzularına kapılarak dünya ve onun nimetlerine bağlanmak, esir olmak “hevâ”yı ifade eder (Altıntaş, 1986, s. 126). Kişi bu dünyanın gelip geçici olduğunu bilerek nefesine yenik düşmemeli, bedene hizmet etmemeli; tam tersine ruhunu beslemeli, o inciye ulaşabilmek için can denizinde yüzmelidir.¹⁰⁸ Böyle davranarak o dipsiz denizden binlerce balık, ağzında görülmemiş incilerle çıkmıştır.¹⁰⁹

¹⁰¹ 4/1398 Kurnazlık, denizlerde yüzücülük yapmak gibidir. Böylesi az kurtulur ve sonunda boğulur.

¹⁰² 4/1402 Kurnazlığı satıp hayranlık al. Kurnazlık zan, hayranlık bakıştır.

¹⁰³ 2/3589 Hileleri insanları baştan çıkartsa da denizden rahatsızlıkları onları rezil eder.

¹⁰⁴ 3/2264 Öyleyse gönül cevherdir, âlemse araz. Nasıl olur da gönlün gölgesi gönle amaç olur?

¹⁰⁵ 6/3491 Nedir Allah'ın ipi? Hevâyı terk etmek. Çünkü bu hevâ, Âd kavmine bir kasırga kesilmiştir. 3492 Halk, hevâ yüzünden zindanda oturmaktadır. Kuşun kanadının bağlı olması hevâ yüzündendir. 3493 Balığın kızgın tavada olması hevâ yüzündendir; namusluların utanca düşmesi hevâ yüzündendir.

¹⁰⁶ 6/1890 Dünya Allah'ın kahr yurdudur; kahrı seçtin mi kahr görürsün.

¹⁰⁷ 3/1830 Öyleyse akıl sana önder ve kılavuz olunca, galip duyular sana mahkûm olur.

¹⁰⁸ 2/2665 Nefsin gıdasını yeğlerse güdüktür (soyu kesiktir). Ruhun gıdasını dilerse önderdir. 2666 Bedene hizmet ederse eşek olur. Can denizinde yüzerse inci bulur.

¹⁰⁹ 2/3467 Derin denizden yüz binlerce balık [çıktı]. Her birinin ağzında görülmemiş bir inci

Dünyada birbirlerine karışmayan acı, tatlı iki deniz vardır, bunların kaynağı tektir ve ikisinden de vazgeçip bu tek kaynağa gidilmelidir.¹¹⁰ İnsan yoksulluk havasını içinde barındıdığı müddetçe dünya denizinde durabilir.¹¹¹ Bu dünyanın tamamına sahip olursa bile gönül gözü için bunların bir önemi yoktur.¹¹² Hz. Muhammed “Dünya bir andır” diye buyurmuştur.¹¹³ Hayat suyuna erebilmek için bir çöp kadar değersiz fani dünya malına düşkün olmamalıdır.¹¹⁴ Çünkü deniz tektir, onun eşi, ortağı yoktur, onun incisi ve balığı dalgasından başka bir şey değildir.¹¹⁵ Arzu ve isteği bırakarak Allah’ın huzuruna, Selsebil’e gelmelidir.¹¹⁶ Bunun farkında olmayan insan, cahillik yüzünden kendi kısmetini azaltmakta; işin ehli ise kısmetini artırmaktadır.¹¹⁷ Kötülerin ölümü işte bu sahip oldukları mizaçlarındandır.¹¹⁸ Bunun için mizacı değiştirmelidir. İnsanın mizacı çamur yemeye alışır sararıp solar, hastalanır. Kötü mizaç değişirse yüzden çirkinlik gider, ışık saçar.¹¹⁹ Allah, su ile çamurdan olan görüntüye değil gönle bakmaktadır.¹²⁰ Aslında çamurda da su vardır ama o suyla abdest alınmaz.¹²¹ Gönlün denize ulaşması çamurdan temizlenmekle mizacı değiştirmekle mümkün olacaktır.¹²² Bunun farkında olmayan karadaki kuştan farksızken, sudaki kuş helâk olmaktan güvendedir.¹²³ Mevlânâ, “karadaki kuş” ile karada çırpınan balık gibi sadece dünyaya dönük yaşayanları; “sudaki kuş” ile de denizde balık gibi Allah sevgisini içinde barındıran salikleri kast etmekte ve kurtuluşun denizde, vahdette olduğunu söylemektedir.

Âlemlerin Rabbi’nin anlamlar denizi Sadreddîn Konevî, “Anlam, Allah’tır” demiştir.¹²⁴ Yerin ve göğün bütün tabakaları o akıp giden denizde çerçöpten farksızdır.¹²⁵ Suyun her dalgalanışında çerçöpün hareketi sudandır.¹²⁶ Deniz kişinin inadını kaldırmak istediğinde çeri çöpü kıyıya atar,¹²⁷ kıyidan tekrar çekince de

¹¹⁰ 1/297 Dünyada acı deniz de vardır tatlı deniz de. Aralarında bir perde/engel vardır, birbirine karışmazlar. 298 Ne var ki bu iki deniz tek bir kaynaktan akarlar; sen bu ikisinden de geç, kaynağına kadar git.

¹¹¹ 1/988 Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan güçlü deniz suyu üzerinde yüzer gider. 989 [İnsan da] içinde yoksulluk havası oldukça, dünya denizi üzerinde durabilir.

¹¹² 1/990 Bu dünyanın tamamı onun mülkü olsa da, bu mülk onun gönül gözünde hiçbir şeydir.

¹¹³ 1/1143 Demek ki senin için her an ölüm ve geri dönüş var. Mustafa: “Dünya bir andır” buyurdu.

¹¹⁴ 2/133 Ey sebatsız, mal boğazında bir çöptür ve hayat suyuna engeldir.

¹¹⁵ 6/2030 Deniz tektir, onun eşi ve ortağı yoktur; onun incisi ve balığı dalgasından başka bir şey değildir.

¹¹⁶ 6/3500 Hevâna uyma, o yolu bırak; Hakk’ın huzuruna, Selsebil’e gel.

¹¹⁷ 2/2807 Cahillik yüzünden kısmetini kendin kestir. Kendi kısmetini artırır ehil adam.

¹¹⁸ 3/43 Bil ki mizacı değiştirmek şarttır. Kötülerin ölümü kötü mizaçtır.

¹¹⁹ 3/44 İnsan mizacı çamur yemeye alışır sararıp solar, hastalanıp düşkünleşir. 45 Kişinin kötü mizacı değişirse yüzünden çirkinlik gider de ışık gibi parlar.

¹²⁰ 3/2242 Hak biz gönle bakarız, der, suyla çamurdan olan sûrete değil.

¹²¹ 3/2244 Kara çamurda da emin ol su vardır, ama o suyla abdest alamazsın.

¹²² 3/2247 O [gönül], çamurdan temizlenip arınmış, yetkinleşip yeterliğe ermiştir. 2248 Çamuru terk edip denize gelmiş, çamur zindanından kurtularak denize katılmıştır.

¹²³ 6/1310 Mucize denizdir, eksik kişiye karadaki kuş; sudaki kuş orada helâk olmaktan güvendedir.

¹²⁴ 1/3338 Âlemlerin Rabbi’nin anlamlar denizi, din şeyhi: “Anlam, Allah’tır” dedi.

¹²⁵ 1/3339 Yeryüzünün ve gökyüzünün bütün tabakaları, o akıp giden denizde çerçöp gibidir.

¹²⁶ 1/3340 Suyun dalgalanışı sırasında çerçöpün saldırışı, oynayışı, yine sudandır.

¹²⁷ 1/3341 Onun inadını yatıştırmak istediğinde, çerçöpü kıyıya atar.

ateşin bitkiye yaptığını yapar.¹²⁸ Deniz, balıkları dışarıda bırakmak istemezken; karadakilerin de denize girmelerine engel olur.¹²⁹ Kişi ömrü sona ermeden bu gerçeğin farkına varmalıdır.¹³⁰ Hz. Muhammed “Rızkın kapısı kapalıdır, kapının üzerinde kilitler vardır” buyurmuştur.¹³¹ Bu yüzden arayıp istemeli, yola gidilmiyorsa bile yolun başını gözlemelidir (Gölpınarlı, 2014, s. 6).

Mevlânâ'ya göre rızkın aslı Allah'tır.¹³² Soyut, somut her şeyin boğazı vardır ve her şeye rızık veren Allah'tır.¹³³ Âşığın rızkı da gönlü de gönlündeki yangın da Allah'tır.¹³⁴ Kul, Allah'ın “Onun rızkıdan yiye” (Kur'ân-ı Kerîm, 67/15) sözünü ekmek olarak değil hikmet olarak algılamalıdır.¹³⁵ Rıziksızlar ise ekmek olarak algılayanlardır. Rızkı azalıp da taşı inciye, kendisini denize çeviren âşık gerçek mutluluğa ulaşmıştır.¹³⁶ Canın boğazı, bedeni düşünmediği takdirde yüce rızka ulaşacaktır.¹³⁷

Allah'ın rızkı hikmettir. Bu rızık kişinin boğazında kalmaz.¹³⁸ Allah verilecek rızkı paylaşmıştır. Bundan dolayı kimse başka bir yöne yönelemez.¹³⁹ Dünya en değerli incilerle dolu olsa da kişinin nasibi yoksa yapacak bir şey yoktur.¹⁴⁰ Ayrıca rızkın adı ölümdür. Mevlânâ'ya göre ölümü rızık olarak gösteren büyüye bakmalıdır.¹⁴¹ Kişi yüzünü gerçek ressamdan çevirirse, gönül bir resimle oyalanır.¹⁴² Suda olması gereken balık, karayı yurt edinmeye kalktığında tuzlu suyu yurt edinen kuş gibi berrak suyun yerini bilemez olur.¹⁴³ Bunların yeri yurdu acı su kaynağı olanın Şatt'ı, Ceyhun'u, Fırat'ı bilmesi mümkün değildir.¹⁴⁴

5. Suya Doyamayan, Bir Damla Suya Doyan ve Rıziksız Olan Balıklar (Hak Âşıkları, Ham Sofular ve Dünyaya Dönük Yaşayanlar) Arasındaki Farklar

¹²⁸ 1/3342 Kıyıdan dalgalandığı yere doğru çekince de ateşin bitkiye ettiğini eder ona.

¹²⁹ 2/3069 Deniz, balıkları dışarı bırakmazken karada yaşayanların denize girmelerine engel olur.

¹³⁰ 5/1505 Ömrümü geçirmeden, ömrümü onlarla sona erdirmeden [gerçeği gördüm].

¹³¹ 5/2382 [Bu dünya] sebepler dünyasıdır, sebepsiz hiçbir şey elde edilmez, öyleyse önemli olan arayıp istemektir. 2383 Değil mi ki “Allah'ın lütfunu dileyin” buyruğu var, kaplan gibi gasp etmemek gerek. 2384 Peygamber: “Rızkın kapısı kapalıdır, kapının üzerinde kilitler vardır” buyurmuştur. 2385 Bizim hareketimiz, geliş gidişimiz, kazanmamız o kilidin ve bağın anahtarlarıdır.

2386 Anahtar olmadan bu kapıyı açmaya yol yok. İstemeden ekmek [vermek] Allah'ın âdeti değildir.

¹³² 5/1494 Böylece bilirsin ki rızkın aslının aslı odur. Rızık arayan da onu arar zaten.

¹³³ 3/40 Öyleyse soyutların da somutlar gibi boğazı var. Soyutlara rızık veren de Allah'tır.

¹³⁴ 6/4047 Gün de odur, âşığın rızkı da o. Gönül de odur, âşığın gönlündeki yangın da o.

¹³⁵ 3/3737 Ey kul, Hakk'ın “O'nun rızkıdan yiye” sözünü hikmet değil, ekmek diye anladın.

¹³⁶ 4/1854 Rızkı azalıp da kara taşı inciye ve kendisi denize dönüşen sûfiye ne mutlu.

¹³⁷ 3/42 Canın boğazı bedeni düşünmekten arınırsa işte o zaman yüce rızka ulaşır.

¹³⁸ 3/3738 Hakk'ın rızkı merteye bakımından hikmet olup [bu rızık] sonunda boğazına durmaz.

¹³⁹ 3/3040 Verilecek rızık Hak paylaşır, kimse başka bir yöne yol bulamaz.

¹⁴⁰ 1/2390 Dünyayı en değerli incilerle doldursam, nasibin yoksa ben ne yapayım?

¹⁴¹ 6/1379 Niçin rızkın adını ölüm taktın? Asıl, sana ölümü rızık gibi gösteren büyüye bak sen.

¹⁴² 5/1501 Sen yüzünü gerçek ressamdan çevirmiştin, gönlün bir resimle avunuyordu.

¹⁴³ 1/2724 Tuzlu suyu yurt edinen kuş, berrak suyun yerini ne bilirsin?

¹⁴⁴ 1/2725 Ey yeri yurdu acı su kaynağı olan! Şatt'ı, Ceyhun'u, Fırat'ı ne bilirsin sen?

Mevlânâ'ya göre gerçek Hak âşığı ile taklit edenler arasında farklar vardır; biri Dâvud iken diğeri sadece sestir.¹⁴⁵ Suyun, toprağın, çamurun sözünü hisseden ve anlayan gönül ehlinin¹⁴⁶ aşk ateşiyle gönlü yanar, eteği parçalanır;¹⁴⁷ diğeri ezberlediği sözleri söylemekle yetinir.¹⁴⁸ Hâlbuki suret tozunu gördü mü rüzgârı görmeli, köpüğü gördü mü denizi görmelidir.¹⁴⁹ Köpüğü gören sırlar söyler, niyetler eder, sayılara veya dönüp dolaşmaya tutulur; denizi gören ise hayrete düşer, gönlünü denize çevirir, duru olur.¹⁵⁰ Gerçek âşığın yüzünde din şarabının kutluluğu ve elinde de sonsuz bir cömertlik vardır; diğesinde ise bunların izi bile yoktur.¹⁵¹ Hak âşıkları, gam çekerek gamlarını arttırırken kimsenin gamını arttırıp ekmeğini yemezler.¹⁵² Onlar için çalışma ne kadar haksı deva ve dert de o kadar haklı; inkârcılar ise çalışmayı reddederler.¹⁵³ İnsanların bir bölümü Allah'ın güzelliğine değil kendi kazancı, boğazı için Allah'a âşıktır. İnsan, Allah'ın zatına âşık olduğunu sansa da âşık olduğu sadece isimlerin ve sıfatların vehminden ibarettir.¹⁵⁴ Kendi sanılarına âşık olan, nimetler sahibi Allah'ın âşıklarından olamaz.¹⁵⁵ O vehmin âşığı eğer aşkında sadık olursa bu mecazî aşk kişiyi gerçek aşka da götürebilir.¹⁵⁶

Ayrıca rıziksızlar, arzularının peşine düşerek solucanı ejderhaya çevirirler.¹⁵⁷ Bu gelip geçici dünyayı yurt edinenin yok oluşu, fenafillahı, neşeyi bilmesi mümkün değildir.¹⁵⁸ Bilse de babadan, atadan anlatıldığı kadardır ve o kişinin bilmesi ebced'den farksızdır.¹⁵⁹ Bu yüzden bu rıziksızlar, cüz mâhîlerden de daha kötü durumdadırlar.

6. Hak Âşığında, İdeal İnsan Tipinde Aranılan Vasıflar ve Yapılması Gerekenler

¹⁴⁵ 2/2492 Araştırana taklit eden arasında farklar vardır. Çünkü biri Dâvud iken öteki sestir.

¹⁴⁶ 1/3279 Gönül ehlinin duyguları, suyun sözünü, toprağın sözünü, çamurun sözünü hissedip [anlar].

¹⁴⁷ 2/491 Ağıtçı yakıcı sözler söyler, fakat hani nerede yanan gönlü, yırtılan eteği?

¹⁴⁸ 2/493 Birinin sözünün kaynağı yanışken, ötekisi, eski sözleri ezberleyip de söyler.

¹⁴⁹ 6/1461 Suret tozunu gördün madem, rüzgârı da gör. Köpüğü gördün madem, var ediş denizini de gör.

¹⁵⁰ 5/2907 Köpüğü gören, sırlar söyler; denizi görense hayrete düşer. 2908 Köpüğü gören, niyetler eder; denizi görense gönlünü denize çevirir. 2909 Köpükleri gören, sayılara tutulur. Denizi göreninse iradesi kalmaz. 2910 Köpüğü gören, dönüp dolaşmaya koyulur; denizi görense arı duru olur gider.

¹⁵¹ 6/805 Yüzünde din şarabının verdiği kutluluk nerede? Denizi gördüysen hani cömertlik eli?

¹⁵² 3/3743 Gam ye de gam arttırınların ekmeğini yeme. Çünkü akıllı gam yer, çocuksa şeker.

¹⁵³ 1/992 Çalışma haklı, deva da haklı dert de hak. İnkârcı, çalışmayı inkâr etmeye çalışır.

¹⁵⁴ 1/2757 [Allah'ın] zatına âşık olduğunu vehmetse de [âşık olduğu] zat değil; isimlerin sıfatlarının vehmidir.

¹⁵⁵ 1/2759 Kendi tasvirine, kendi vehmine âşık olan, nereden nimetler sahibi [Allah] âşıklarından olacak?

¹⁵⁶ 1/2760 O vehmin âşığı, [aşkında] sadık olursa, onun mecazi [aşkı onu] gerçeğe çeker.

¹⁵⁷ 3/2350 Kendini arzulara o denli kul ettin ki küçük bir solucanı ejderhaya çevirdin.

¹⁵⁸ 2726 Ey şu yok olucu konaktan kurtulamayan! Yok oluşu, esrimeyi, neşeyi ne bilirsin sen?

¹⁵⁹ 1/2728 "Ebced ve hevvez", çocuklara bile apaçıktır, ortadadır, [ama] anlamı [onlardan] pek uzaktır.

İnsan bedeni, denizin üstünde kâseler gibidir, dolu olmadıkça suyun üstünde kalır, dolu olursa batar.¹⁶⁰ Bu yüzden “min-ledün” hadisinde “Nefsini alçaltıp kazancını temiz hâle getirene, özünü güzelleştirip dışını saygın kılana ve kötülüğünü insanlardan uzaklaştırana ne mutlu.” (Örs & Kırılancı, 2015, s. 1000) buyrulduğu gibi gönlü ululuğun havasıyla doldurmalı, gönlün ağzını bağlayıp mühürlemeli,¹⁶¹ övünmeyi bırakıp rahmet denizine dalmalıdır.¹⁶² Deniz suda yaşayanlara bahçe, karadakilere ise ölüm ve acıdır.¹⁶³ Mevlânâ, bir rubaisinde “Yâr geldi, yâr geldi. Ona yol açalım. O gönül arıyor, gönül istiyor, ona gönlü gösterelim. Biz na’ra atarak diyelim ki: Biz senin aşkının avı olmuşuz. O da gülerek zaten, biz de seni bekliyorduk” der (Can, 1991, Rubai, 1506). İnsan, gönül ehli değilse bile gönle erişmeye çalışmalıdır.¹⁶⁴ Suyu nasıl su hareket ettiriyorsa ruhu da çağırın bir ruh vardır.¹⁶⁵ Bu yüzden bu dünya denizinde insan, gönlünü deniz suyu üzerinde duran ağzı kapalı, içi hava dolu bir testi gibi yokluk havasıyla doldurmalıdır.¹⁶⁶ Suyun pislikten arınması için beden ırmağını arıtmalı;¹⁶⁷ beden havuzunun çamuruna bulanmış gönlü, gönül havuzunun suyuyla temizlemelidir.¹⁶⁸ Gönül, dünya malına, makama tutsak olmamalı;¹⁶⁹ doğruluk eteğini hayali altın, gümüş sanılan taşlarla doldurarak yırtmamalı;¹⁷⁰ ihtiras ve hasetten uzak durmalı; Allah’ın verdiği lütuflar için şükretmelidir.¹⁷¹

Bedendeki göz çocuğunu ağlatmalı,¹⁷² sabır ve tahammülle başka bir göz ortaya çıkarmalı,¹⁷³ nefis mertebelerini aşarak şaşılıktan kurtulmalı, taş yerine inciler, başka başka renkler görmeye başlanmalıdır.¹⁷⁴ Şebüsterî “Gözünde Hak’tan gayrısı varsa mescitte bile olsan kilisedesin demektir (müşriksin). Yok... eğer agyarı görmezsen o vakit mescit sana kilise kesilir (mescitle kilise bir olur). Artık ben bilmem... nerede olursan ol; nefsinin zıddına hareket ettin mi kurtuldun.” (Gölpınarlı, 1993, s. 78) der.

¹⁶⁰ 1/1111 Bizim şeklimiz bu tatlı denizde, suyun üstündeki kâseler gibi hareket eder. 1112 İçi dolu olmadıkça leğen gibi suyun yüzündedir. Ama leğen dolunca denize batar.

¹⁶¹ 1/990 Bu dünyanın tamamı onun mülkü olsa da, bu mülk onun gönül gözünde hiçbir şeydir. 991 Öyleyse gönlünü “min-ledün” ululuğunun havasıyla doldur, ağzını da bağlayıp mühürle.

¹⁶² 3/2250 Deniz der, ben seni içime alırım, fakat sen, ben tatlı suyum, diye övünüp duruyorsun. 2251 Övünmen seni yoksun bırakıyor. Bu düşünceni bırak da gel bana.

¹⁶³ 4/69 Sudaki yaratıklara deniz bahçe gibidir. Oysa karadakilere için ancak ölüm ve acıdır.

¹⁶⁴ 3/1222 Gönül ehli değilsen uyanık ol. Gönle erişmeye çalış, savaşa giriş.

¹⁶⁵ 3/1272 Kendisini hareket ettiren suyu vardır ruhun. Kendisini çağırın ruhu vardır ruhun.

¹⁶⁶ 1/988 Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan güçlü deniz suyu üzerinde yüzer gider.

¹⁶⁷ 52807 Ama suyun pislikten arınması için beden ırmağını arıtmak şarttır.

¹⁶⁸ 2/1360 Gönül, beden havuzunun çamuruna bulanır. Bedense gönül havuzunun suyuyla arınır.

¹⁶⁹ 3/2265 Mala makama âşık ya da şu kara balçığa tutsak gönül...

¹⁷⁰ 3/2273 Eteğin senin niyaz ve huzurdur. Sakın eteğine günah taşlarını doldurma.

3/2276 Altın-gümüş sandığın altın-gümüş olmadığından doğruluk eteğin yırtılıp üzüntün arttı.

¹⁷¹ 6/4771 İhtiras ve hasetten ötede yüz çöl vardır ki kem gözler oralara bile erişir. 4772 Her suyun varacağı yer olan padişahın denizi, sel ve ırmak içinde olanları nasıl bilmez? 4773 Padişahın gönlü, onun bu düşüncesinden ve eşsiz lütfuna şükretmeyişinden incindi.

¹⁷² 2/443 O hediyeye kavuşmak istiyorsan bedenindeki göz çocuğunu ağlat.

¹⁷³ 2/754 Böylece olur ki yedi renkli gözlerin, sabır ve tahammülle başka bir göz olup çıkar.

¹⁷⁴ 2/755 [Böylece] bu renklerden başka renkler görürsün. Taşlar yerine inciler görürsün.

Bu zorlu yolculukta âşık, vahdet denizine dalabilmek için sabretmeli,¹⁷⁵ himmet etmeli,¹⁷⁶ akıl ile hareket ederek gerçeklerin farkına varmalı, Allah'ın varlığı karşısında yok olmalıdır.¹⁷⁷

İnsan su ve ateş gibi orduya sahip olmak istiyorsa¹⁷⁸ Allah'ın lütfuna sığınmalıdır.¹⁷⁹ Deniz Nuh'a, Musa'ya yâr olurken; ateş de İbrahim'e kale olmuş, düşmanlarını kahretmiştir.¹⁸⁰ Geceleri bütün düşünceler ve akıllar, o dipsiz denizde batarak yok olsa da sabahları balıklar gibi denizden baş çıkarmaktadırlar.¹⁸¹ Sonbaharda nasıl dallar, yapraklar bozguna uğrayıp ölüm denizine dalıyorsa insan da bunu kendine örnek almalı,¹⁸² aklını başına toplamalı, güz ve baharı bünyesinde barındırdığını bilmelidir.¹⁸³

Balığa benzeyen Hak âşığı ileriye bakmalı, tuzağı görmelidir. Açgözlülük ileriye gören gözü kapatır, bundan kurtulmalı ve iki göz ile öncesini sonrasını görebilmeyi başarmalıdır. Tek gözlü, sadece yaşadığı anı görür ve işin sonundan habersiz olur.¹⁸⁴

O berrak suyun tabiatına bürünebilmek için zikir suyuyla nefesi tutup beklemelidir. Bundan sonra uzak durulsa da artık tabiat o suyla aynıdır.¹⁸⁵ Bekâ ile arasında perde olan ruh azaptayken, bekaya ulaşan ruh perdeden kurtulmakta¹⁸⁶ ve ruhunu Hak yolcularının ruhuna katmaktadır.¹⁸⁷

Dıştaki ateş biraz suyla soğur; ancak şehvet ateşi su ile soğumaz ve kişiyi Cehenneme kadar götürür.¹⁸⁸ Şehvet ateşini din ışığı, Allah ışığı söndürür. Mevlâna'ya göre Hz. İbrahim'in ışığını esas almalı,¹⁸⁹ öd ağacına benzeyen bedeni

¹⁷⁵ 3/211 Bu şarap için canını ver, a oğul. Cihatsız, sabırsız zafer mümkün mü?

¹⁷⁶ 1/2743 Himmetsizler, ne himmetlere erişmiş; himmetliler ne nimetlere kavuşmuşlardı.

¹⁷⁷ 1/519 Onun varlığı karşısında yok olmak gerekir; ona karşı varlık nedir? Kôr ve yaşlı. 3/2277 Eteklerini akıl ele geçirmedikçe çocuklara taşın taş görünmesi mümkün mü?

¹⁷⁸ 1/1840 Böylece bir sığınak bulursun? Hem de ne sığınak. Su ve ateş ordu kesilir sana.

¹⁷⁹ 1/1839 Ruhlara binlerce lütf saçan Allah'ın lütf sığınağına kaçmak lâzım.

¹⁸⁰ 1/1840 Böylece bir sığınak bulursun? Hem de ne sığınak. Su ve ateş ordu kesilir sana.

1841 Deniz, Nuh'a ve Musa'ya yar olmadı mı? Onların düşmanlarını kinle kahretmedi mi?

1842 Ateş, İbrahim'e kale olmadı mı? Böylece Nemrut'un gönlünden duman çıkarmadı mı?

¹⁸¹ 1/1890 Özellikle her gece, bütün düşünceler ve akıllar, o dipsiz derin denizde batar yok olurlar. 1891 Sabah vakti yeniden Allah'a mensup o [düşünceler ve akıllar], balıklar gibi denizden baş çıkarırlar.

¹⁸² 1/1892 Güzün, o yüz binlerce dallar, yapraklar; bozguna uğrayıp ölüm denizine dalarlar.

¹⁸³ 1/1896 A kardeş, bir an olsun aklını başına al. Sende her an güz var, bahar var.

¹⁸⁴ 3/1702 Ey balık, ileriye bak, gör tuzağı. Pisboğazlık ileriye gören gözünü kapatmış senin. 1703 İki gözünle gör öncesini sonrasını. Tek gözlü olma lanetli İblis gibi. 1704 Tek gözlü, salt yaşadığı anı görüp hayvanlar gibi işin sonundan habersiz olandır.

¹⁸⁵ 4/436 Eski düşünce ve kuruntulardan kurtulmak için zikir suyunda nefesini tutup bekle. 437 Ondan sonra, baştan ayağa bütünüyle o berrak suyun tabiatını edinmiş olursun. 438 Böylece, o şer arısı, tıpkı sudan kaçır gibi senden sakınır. 439 Ondan sonra istersen uzak ol sudan. Çünkü tabiatın sır bakımından suyla aynıdır artık.

¹⁸⁶ 4/444 Bekâ ile arasında perde olan ruh azap duyar. Bekâya ulaşan ruhsa perdeden arınmış olur.

¹⁸⁷ 4/446 Hemen kendi ruhunu Hak yolcularının kutlu ruhlarına kat.

¹⁸⁸ 1/3698 Dıştaki ateş biraz suyla soğuyup söner; şehvet ateşiyse [insanı] cehenneme kadar götürür. 3699 Şehvet ateşi suyla yatışmaz; çünkü azap edişte cehennem tabiatlıdır.

¹⁸⁹ 1/3701 Bu ateşi ne söndürür? Allah ışığı. [Bunun için] İbrahim'in ışığını [kendine] usta tut da,

Nemrut gibi olan nefsin ateşinden kutarmalıdır.¹⁹⁰ Bu ateşe su serpecek olan takvadır. Kalplerin takvasıyla güzelleşen yüz, ateşten asla kararmayacaktır.¹⁹¹ İçinde cevherler gizli olan bu can tarlası için Kevser suyuyla dolu rahmet bulutu vardır. “Rableri onlara içirir” (Kur’ân-ı Kerîm, 2/173, 6/145, 16/115) hitabının gelebilmesi için susuzluk çekmek, nuru su bilmek, suya dört elle sarılmak, su varken ateşten korkmamak gerekir.¹⁹² Ateş sudan korkar ama su ateşten korkmaz.¹⁹³ Bengisudan bile değerli olan Nil’in suyu inkârcı ve mahrumlar için kana dönüşmüştür (Kur’ân-ı Kerîm, 7/133).¹⁹⁴ Eğer âşık insanlık sıfatlarından kurtulursa sırlar denizi onu başının üstünde taşır.¹⁹⁵ Bu yüzden suya aç olanlar, suya ulaşmayı engelleyen duvarları, ırmağın bendini kaldırmalı, susuz kalan balık gibi karada boşuna çırpınmamalıdır.¹⁹⁶ İçeri girip ateşi suya benzeyen o âlemden ateşe benzeyen suyu görmelidir.¹⁹⁷ Tüm güzelliklerin Allah’tan olduğunu bilerek parçayı bırakıp bütüne bakmalı,¹⁹⁸ denizin üstündeki köpüğü değil denizi görmeli,¹⁹⁹ rahmet içinde rahmetin olduğunu farkına varmalı, tek bir rahmete dalıp kalmamalıdır.²⁰⁰

Mevlânâ’ya göre mademki yokluk denizinin şerhi duyulup dinlendi, bu denizde kalmaya çalışmalıdır.²⁰¹ Böylece zerrede sonsuzluk güneşi, damlada bütün deniz görülecektir.²⁰²

Sonuç

Sabûhî Ahmed Dede ve Ahmet Ateş hariç eski şerhlerde çoğunlukla Mevlânâ’nın *Mesnevi*’sindeki 17. beyitte balıktan kastının evliya taifesi olduğu ve bunları üçe ayırdığı belirtilmektedir. 6 defterden oluşan *Mesnevi*’nin tamamının 17. beyit için taranması sonucunda Mevlânâ’nın İslam tasavvufunun temelini oluşturan vahdet-i vücûd anlayışına bağlı kalarak varlık âlemine bakarken bütün insanları balık; Allah’ın feyzini su, hayat denizi olarak gördüğü ve balığa benzettiği insanları da kendi içinde üç taifeye ayırdığı kanaatine varılmıştır.

Beyitte “*mâhî*” taifesine girenler, başta peygamberler, Mevlânâ’nın kendisi ve Hüsâmeddîn Çelebi olmak üzere kesrette vahdeti görüp o denize dalanlar, fenâfillah

¹⁹⁰ 1/3702 Öd ağacına benzeyen şu bedenim, Nemrut gibi olan nefsinin ateşinden kurtulsun.

¹⁹¹ 1/3705 Ama odunu geri alınca ateş söner, çünkü takva ateşe su serper. 3706 Kalplerin takvasıyla allık sürünen güzel yüz, ateşten kararır mı hiç?

¹⁹² 3/3212 İçinde cevherler gizli olan can tarlası için de Kevser suyuyla dolu rahmet bulutu vardır. 3213 Susuz ol ki “Rableri onlara içirir” hitabı gelsin. Allah doğrusunu daha iyi bilir. 3477 Nuru bir su bil ve suya dört elle sarıl. Suyun varken ateşten korkma.

¹⁹³ 2/3328 Ateşi hep suyla korkuturlar. Suyun korkması mümkün mü alevlerden?

¹⁹⁴ 2/1071 Nil’in suyu bengisudan da değerliydi, ama mahrumlar ve inkârcılar için kandı.

¹⁹⁵ 1/2843 Sen insanlık sıfatlarından öldün mü, sırlar denizi, başının üstüne koyar seni.

¹⁹⁶ 2/1189 Bu duvar onun suya ulaşmasına engeldi. O, tıpkı balık gibi su için çırpınıyordu.

1/564 Hepsî karada balık gibi çırpınıyorlar. Suyu aç, ırmağın bendini kaldır.

¹⁹⁷ 1/ 790 İçeri gir de ateşi suya benzeyen o âlemden[çıkıp] ateşe benzeyen suyu gör.

¹⁹⁸ 3/987 Tüm bu güzel şeyler, derin bir denizdendir. Tikeli bırak da tümele göz dik.

¹⁹⁹ 3/1268 Deniz gözü başka, köpük gözü başkadır. Köpüğü boş verip deniz gözüyle bak.

²⁰⁰ 2/1928 Boyunca rahmet vardır rahmet içinde. Evlat, tek bir rahmete dalıp da yetinme.

²⁰¹ 6/1467 Mademki yokluk denizinin şerhini duydun dinledin, öyleyse daima bu denizde kalmaya çalış.

²⁰² 6/1483 Zerrede sonsuzluk güneşini görür; damlada bütün denizi görür.

mertebesine ulaşarak gerçek Hak erenlerin arasına katılanlardır. Balık nasıl suya doyamazsa onlar da suya doyamamakta, Allah'a yaklaştıkça daha da yakınlaşmak istemekte, karada yurt tutamaz olmaktadırlar.

"Cüz mâhî"ye benzeyen insanlar ise Allah'ın yarattığı güzelliklerin farkına varıp vahdet yoluna girmekte ancak belli seviyeye ulaştıklarını zannederek bu yoldan ayrılmakta veya çeşitli sebeplerden dolayı kemale erememektedirler. Mevlânâ'nın gözünde bunlar bir nevi az suyla yetinen sahte şeyhler, dervişler, ham sofular ve bu yolda ilerlediğini zannedenlerdir.

"Bîrûzist"ler ise sadece dünyaya dönük yaşayan, bedeni, boğazı için çalışan insanlar topluluğudur. Bunlar o kadar dünyaya dönük yaşamakta, nefislerine yenik düşmektedirler ki Allah da onların vahdet denizine girmelerine engel olmaktadır. Bu denize girmek, dünyayla bütün bağları koparmaktan geçmektedir. Bunların gönül gözleri kapalı olduğu için Allah'ın hikmetinden nasiplerini almaları kötü mizaçları değişmedikçe mümkün değildir.

Kıyası Mevlânâ, 17. beyitte geçen "âb (su/deniz), mâhî (balık), bîrûzist (rıziksız)" sözcüklerine metaforik anlamlar yükleyerek benimsemiş olduğu İslam tasavvufunun inanç ve düşünce sistemini yansıtmış; bu yolda yapılması gerekenlere dikkat çekmiş ve çevresindeki maddî, manevî varlıklara hep bu gözle bakmış; gerçek Hak âşığıyla birlikte ideal veya ideal olmayan insan tipini çizmiştir.

Kaynakça

- Âbidin Paşa (2007). *Mesnevî Şerhi* (Cilt 1-2). (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ak, S. (2012). *İsmail Hakkı Bursevî, Mesnevî'nin Ruhu (Rûhu'l-Mesnevî)*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Algül, A. (2007). *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "ihtiyârât-ı Sabûhî" Adlı Eseri (1-100. Varak)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıntaş, H. (1986). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ateş, A. (2010). Mesnevî'nin On Sekiz Beytinin Manası. 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı* (s. 37-50). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Avşar, Z. (2007). Rûhu'l-Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi. *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları*, 2 (3), 59-72.
- Avşar, Z. (2011). *Aşk Meclisi, Mesnevî'ye Yeniden Uyanmak*. Yozgat: Kün Yayıncılık.
- Avşar, Z. (2017). *Mesnevî (I. Cilt)*. Kayseri: İncir Yayıncılık.

- Bayraktar, F. (2008). *Bağlanma Hürriyeti-Bir Gabriel Marcel Okuması*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Can, Ş. (1991). *Hız. Mevlânâ'nın Rubailerii II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ceyhan, S. (2004). Mesnevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29, s. 325-334). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çatak, A. (2015). Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Mesnevî Adlı Eserinde Su Metaforu. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 35-65.
- Dağlar, A. (2009). *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (1. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, Ş. (2005). Şeyh Rızâeddîn Remzi Er-Rifaî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevî Şerhi. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6 (14), 591-629.
- Duru, N. F. (2003). Mevlevî Şeyhi Ağazâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi. *Tasavvuf*, 4 (11), 151-175.
- Eraydın, S. & Tahralı, M. (2010). *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi -1- Tercüme ve Şerh A. Avni Konuk*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1993). *Gülşen-i Râz-Şebüsterî*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2014). *Fîhi Mâ-fih*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Güleç, İ. (2008). Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Hacı Pîrî. (ty). *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Mülhak Numara 26.
- İbrahim Cevrî. *Aynü'l-Füyûz*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: Bel_Yz_K.000600/02.
- İbrahim Cevrî. *Hall-i Tahkîkât*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: HCE_Osm_00482.
- Koçoğlu, T. (2014). *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî Şerh-i Mesnevî*. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Koner, M. M. (2005). *Mesnevî'nin Özü*. Cilt 1-6. Konya: Tablet Kitabevi Yayınları.
- Meknî Efendi. (ty). *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: OE_Yz_0380.
- Öksüz, Z. (2008). *Hülasatü'ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngören, R. (2004). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29, s. 441-448). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

- Öngören, R. (2010). Şeyh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 39, s. 50-52). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öngören, R. (2011). Tasavvuf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 119-126). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Örs, D. & Kırlangıç, H. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*. <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/55.%20Mesnevi%20Şerif.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2024).
- Özdemir, M. (2016a). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (20), 461-502.
- Özdemir, M. (2016b). *Derviş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Özdemir, M. (2017). Bağdatlı Abdülaziz Âsım'ın Türkçe Divanının Sonunda Bulunan Mesnevî'nin On Sekiz Beyit Şerhi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6, 1, 368-382.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü (II Cilt)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rifâî, K. (2015). *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Sarı Abdullah Efendi. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/52> (Erişim Tarihi: 15.09.2024).
- Sayar, K. (200). *Sufî Psikolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1975). *Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Şâmil Yayınları.
- Tahralı, M. ve Selçuk E. (2010). *Ahmet Avni Konuk Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. İstanbul: Kitabevi.
- Tanyıldız, A (2010). *İsmâîl Rusûhî-i Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt), (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tatçı, M & Özay, İ. (2014). *Seyyid Muhammed Nûru 'l-Arabî Niyâzî-i Mısri Dîvânı Şerhi*. İstanbul: h Yayınları.
- Tatçı, M. (1991). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Top, H. H. (2011). *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi*. Konya: Rûmî Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, K. (2007). *Mu'inî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi*. Konya: S. Ü. Mevlânâ Arş. Uyg. Merkezi Yayınları.